

העליונות המודיעינית הבריטית והתבססותה על פענוח צופני 'ההגנה'

דניאל רוזן

העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב

Daniel Rosenne

British Intelligence Superiority: Breaking Haganah Ciphers

עריכת לשון : צפורה רוזן

מסת"ב : 978-965-92970-4-7 ISBN:

© כל הזכויות שמורות לעמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב,
יהוד'מונוסון, תשפ"ד – 2024

© Copyright by The Association for the Commemoration of the Fallen Soldiers
of the IDF Signal Corps, Yehud-Monoson, Israel, 2024
<https://www.amutakesher.org.il>

הוֹי הַמְעַמִּיקִים מִיְהוּדָה לְסִתְרַ עֲצָה וְהָיָה בְּמַחֲשָׁוֶה מְעַשִּׂיהֶם וַיֵּאמְרוּ מִי רֵאָנוּ וּמִי יִדְעָנוּ
ישעיהו כט, ט"ו

תקציר

בשנים 1942–1948 השיג המודיעין הבריטי שבארץ ישראל עליונות מודיעינית מובהקת על היישוב היהודי על ידי יירוט תשדורות 'ההגנה', הפלמ"ח, המוסד לעלייה ב' והמחלקה המדינית של הסוכנות, שרובן המכריע נעשה באמצעות מברקים מוצפנים שהועברו באיתות מורס ברשתות רדיו, ופענוח הצפנים. הבריטים הקימו מנגנון מיוחד ליירוט התשדורות, לפענוח הצפנים, לתרגום התכנים לאנגלית ולהפצת המודיעין האיכותי למספר מצומצם של שותפי סוד.

לחצים פוליטיים של אופוזיציה פררציונית קולנית בפרלמנט הבריטי ודעת קהל עוינת בארצות הברית בעקבות הפעילות הבריטית לדיכוי 'תנועת המרי העברי', ששיאה היה מבצע 'אגתה' (השבת השחורה) ב'29 ביוני 1946, הביאו את ראש ממשלת בריטניה קלמנט אטלי להורות על פרסום 'ספר לבן' שהוקיע את הסוכנות היהודית, שהתכחשה לאחריותה ל'תנועת המרי העברי', כארגון טרוריסטי, בהתבסס על מברקי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית שיורטו ופוענחו. הפרסום נעשה למרות התנגדות הנציב העליון, מפקדי הצבא הבריטי ושירות הביטחון הבריטי אס"א-5. 'הספר הלבן' פורסם ב'24 ביולי 1946. אומנם הפרסום לא הביא לבריטים הישג פוליטי, אך בעקבותיו שינו 'ההגנה' והמחלקה המדינית את הצפנים, מקור המודיעין הבריטי נגדע, והעליונות המודיעינית הבריטית אבדה.

ההישג העיקרי של הבריטים לאחר יולי 1946 היה פענוח צופני רשת הרדיו 'גדעון', ששירתה את המוסד לעלייה ב', ומעקב אחר ספינות מעפילים על ידי יירוט מברקי הספינות. המודיעין שהושג בדרך זו היה מהותי בהצלחת הסגר הבריטי על חופי ישראל, ובלעדיו רוב ספינות המעפילים היו מגיעות ליעדן, ומעצבות אחרת את האילוצים המדיניים של שלטון המנדט.

תוכן העניינים

1.....	מבוא
1.....	שירות הקשר ב'הגנה'.....
4.....	מודיעין התקשורת (COMINT) הבריטי
10.....	תנועת המרי העברי ו'השבת השחורה'.....
15.....	'הספר הלבן' של יולי 1946.....
17.....	"האסון".....
20.....	מאגרא רמא לבירא עמיקתא.....
22.....	ההישג הבריטי – חסימת חופי הארץ.....
32.....	אחרית דבר.....
34.....	נספחים.....
35.....	נספח א': שיטות ההצפנה בשירות הקשר ב'הגנה'.....
37.....	נספח ב': תזכיר הגדרה (Xפ).....
38.....	נספח ג': תפיסת ספינות מעפילים בחופי הארץ.....

העליונות המודיעינית הבריטית והתבססותה על פענוח צופני 'ההגנה'

דניאל רוזן*

מבוא

מסמכים בארכיונים בריטיים שנפתחו בשנים האחרונות לעיון הציבור מציגים עליונות מודיעינית בריטית מובהקת על היישוב היהודי בארץ ישראל, שהושגה הודות להצלחת הבריטים לייט את תשדורות 'ההגנה', הפלמ"ח, המוסד לעלייה ב' והמחלקה המדינית של הסוכנות, ולהצלחת סוכנות המודיעין הבריטית (Government Communications Headquarters) GCHQ לפענח את הצפנים של תשדורות אלה.¹ הצלחה זו הביאה לכך שתעבורת המחלקה המדינית של הסוכנות, של 'ההגנה', של הפלמ"ח ושל המוסד לעלייה ב', שרובה המכריע היה באמצעות מברקים מוצפנים שהועברו באיתות מורס ברשתות רדיו, הייתה 'כספר פתוח' בפני הבריטים.²

המציאות הפוליטית הסבוכה של שנות המנדט האחרונות צמצמה את היכולת הבריטית למנף עליונות מודיעינית זו. ההישג הבריטי העיקרי שהתבסס על מודיעין זה היה תפיסת ספינות המעפילים בחופי הארץ. ללא מודיעין זה, רוב ספינות המעפילים היו מגיעות ליעדן.

מאמר זה מציג את ההישג המודיעיני הבריטי, את חשיפתו בידי הבריטים בשנת 1946 ואת השלכותיהם.

שירות הקשר ב'הגנה'

'ההגנה' החלה לפתח מערכות קשר רדיו משנת 1937, והן היו אמצעי התקשורת העיקרי שלה. אמצעי קשר רדיו, פרי הטכנולוגיה החדשה והמתפתחת באותם הימים, היו יעילים פי כמה מאמצעי איתות הראייה (דגלים, פנסים והליוגרף) שקדמו להם. התלקחות המרד הערבי הגדול, בשנים 1936–1939, העצימה את צורכי התקשורת ב'הגנה', והאיצה את הצורך במערכת קשר יעילה בין היישובים היהודיים, ולכן החליטו מפקדי 'ההגנה' לרתום את טכנולוגיית הרדיו להגן על היישוב. בשלהי שנת 1936 הטילו מפקדי 'ההגנה' אליהו גולומב, דב הוז ושאול מאירוב (אביגור) על שמחה אבן-זהר להקים יחידת קשר ארצית, היא 'שירות הקשר', שקם באפריל 1937.

במאמץ רב, חרף קשיים גדולים, הקים שירות הקשר רשתות תקשורת רדיו חשאיות, שהתבססו על מכשירים תוצרת בית, מערך הכשרת אלחוטנים ומערך צפנים, והוא קיים קשר רדיו בתדר גבוה (ת"ג), באיתות מורס. רשת הרדיו התפתחה בהדרגה. בתחילה היה המיקוד ביצירת קשר רדיו אמין בין המפקדה הראשית שבתל אביב ובין ירושלים וחיפה, ואחר כך החל להתפתח הקשר ליישובים, כרשת ארצית שכונתה רשת 'אמנון', ובהמשך שונה שמה ל'אבינועם'. במבצעי 'חומה ומגדל', מהעלייה על הקרקע של חנייתה במרץ 1938, הופעל קשר רדיו לכל יישוב חדש, והקשר המבצעי ליישובי 'חומה ומגדל' התבצע באמצעות קשר רדיו חשאי (שבאותה עת כונה אלחוט). איתות

* אני מודה לפרופ' יגאל שפי על סיועו למחקר זה.

¹ סוכנות ביון בריטית העוסקת במודיעין אותות, אבטחת מידע בתקשורת ובמערכות מידע וסֶפֶר (סביבת רשת – Cyber).

² האצ"ל והלח"י מיעטו להשתמש בתקשורת אלקטרונית, והמודיעין הבריטי עליהם היה מוגבל.

הראייה, שנועד לקשר המנהלתי, שימש הסוואה לקשר הרדיו, שעצם קיומו היה סודי (ז'קס – 'סודי ביותר' בעגת התקופה). הרשת התפתחה בהדרגה: בשנת 1937 פעלו 12 תחנות רדיו נייחות, בשנת 1939 פעלו 38 תחנות,³ ובשלהי שנת 1947 פעלו 184 תחנות.⁴

הגבלות הצנזורה הבריטית חייבו להקים קשר רדיו עצמאי מהמוסדות הלאומיים שבארץ למרכז הסוכנות שלונדון, ושירות הקשר הקים משדר גלים קצרים רב-עוצמה ב'תחנת שרה' ב'סליק' תת-קרקעי שבקיבוץ גבת והפעיל תחנת קליטה בלונדון, שקיימה קשר רציף מהארץ ללונדון מיולי 1939. תחנת 'שרה' פעלה בשיטה של שידורי מורס ללא מענה, וכל מברק שודר פעמים מספר. קבלת המברקים אושרה במברק רגיל באמצעות משרדי הדואר.⁵ עקב הרחבת פעילותו של חיל האוויר הבריטי ברמת דוד וחשש מגילוי התחנה היא הועברה בשנת 1943 לתל אביב.

בתחילת שנת 1941, בצל הסכנה ליישוב היהודי בארץ ישראל מצד כוחות וישי (משטר הבובות בצרפת, בשליטת גרמניה הנאצית) בסוריה ובלבנון, בצל המרד האנטי-בריטי בעיראק ובצל המתקפה הגרמנית המוצלחת בלוב, בפיקוד גנרל רומל, שהביאה את הכוחות הגרמניים לגבול מצרים, התארגנה 'ההגנה' מחדש והתקיים 'השיתוף', שיתוף פעולה בין 'ההגנה' לבריטים. כשלושים אלף מבני היישוב ומבנותיו התגייסו לצבא הבריטי. הוקם הפלמ"ח (פלוגות המחץ) ככוח ארצי של 'ההגנה', במימון הבריטים, כארגון מחתרת מקומי שיבצע פעולות חבלה בעורף האויב לאחר שהגרמנים יכבשו את הארץ, והוקמה עבורו רשת קשר רדיו חשאית, בשיתוף פעולה עם הבריטים.⁶ כוחות 'ההגנה' השתתפו במבצעי מודיעין וחבלה לקראת הפלישה הבריטית ללבנון ולסוריה (מבצע 'אקספורט', יוני-יולי 1941).⁷ בהוראת מטכ"ל 'ההגנה' שיתף שירות הקשר פעולה עם הבריטים. אנשיו הקימו והפעילו תחנת שידור חשאית בחיפה – 'קול צרפת החופשית' (שפעלה מספטמבר 1940 עד יוני 1941, עת הועתקה לביירות). כמו כן הם השתתפו בפעילויות הכנה לפלישה הבריטית לסוריה וללבנון וייצרו ציוד קשר לשימוש מנהלת המבצעים המיוחדים הבריטיים (SOE – Special Operations Executive). בשלהי 1942, לאחר ההצלחה הבריטית לסכל את האיום הגרמני, נפסק שיתוף הפעולה הביטחוני עם הבריטים, שראו ב'הגנה' גורם המאיים על האינטרסים שלהם.

בתחילה פעל הפלמ"ח ברשת הכללית של 'ההגנה', אך עומס התעבורה לאחר גיוסו ביוני 1942 חייב לפצל את תעבורתו לרשת נפרדת. 'תמר', רשת הרדיו של הפלמ"ח, החלה לפעול כרשת נפרדת בקיץ 1942.

נוסף על רשתות 'אבינועם', 'תמר' ו'שרה', קיים שירות הקשר את רשת 'גדעון', ששירתה את המוסד לעלייה ב' בפעילות העלייה הבלתי לגלית. בשנת 1945 קיבל שירות הקשר אחריות להפעלת רשת זו, הקים 24 תחנות נייחות באירופה ובארצות ערב וקיים תקשורת רדיו לספינות המעפילים.⁸

³ בתקופה זו כונו התחנות בשם 'ספריות'. אלחוטן כונה 'אח' ואלחוטנית כונתה 'אחות'.

⁴ דניאל רוזן, **שירות הקשר ב'הגנה'**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, ניסן תשפ"ב – אפריל 2022.

⁵ דניאל רוזן, **תחנת 'שרה' – הקשר בין היישוב בארץ למחלקה המדינית של הסוכנות בלונדון**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, אלול תשפ"א – אוגוסט 2021.

⁶ התקופה מאביב 1942 ועד 4 בנובמבר 1942, שבה ניצחו הבריטים בפיקוד הגנרל (רב-אלוף) מונטגומרי את הגרמנים בקרב אל-עלמיין השני, כונתה '200 ימי החרדה'.

⁷ ארכיון ציוני מרכזי (להלן: **אצ"ם**) S25\22463.

⁸ דניאל רוזן, **גדעונים: מפעילי הקשר האלחוטי בשירות המדינה שבדרך**, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, מהדורה שנייה, תשע"ח – 2018 (להלן: רוזן, **גדעונים**).

האלחוטנית רחל יעקובי מפעילה תחנת רדיו ת"ג חשאית בקיבוץ דורות
באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית, ארכיון התצלומים הלאומי, D285-029

תחנות הרדיו הנייחות השתמשו במשדרים שנבנו במעבדות חשאיות של שירות הקשר, פעלו באיתות מורס,⁹ והשתמשו באותות קריאה בני שלוש אותיות ובנהלי קשר בין-לאומיים. תחנות אלה פעלו בתחום התדר הגבוה (2 עד 12 מה"ץ), שידרו בהספקים נמוכים (בדרך כלל – כעשרה ואט) עם אנטנות פשוטות (בדרך כלל – אנטנת ר'), שידרו וקלטו בתדרים שונים (בשונה מרשתות צבאיות של היום, הנוהגות לשדר ולקלוט באותו תדר), וכך התחנה 'המרכזת' יכלה לפעול ביעילות מול מספר תחנות. הקשר התקיים ב'שעות קשר' שנקבעו מראש, כמה פעמים במשך היממה (בתקופות מתח ביטחוני הופעלו התחנות המרכזות 24 שעות ביממה). הפעילות הייתה חשאית, ותחנות הרדיו הוטמנו ב'סליקים'.

התעבורה נעשתה באמצעות מברקים ('תזכירים', בלשון אותם הימים) מוצפנים. כמעט כל ההודעות ('תזכירים') שעברו ברשתות הרדיו ששירות הקשר הפעיל היו הודעות מוצפנות. ההצפנה והפענוח נערכו ידנית. הודעות מורס מוצפנות שודרו בקבוצות של חמש אותיות, שנקראו 'חמישיות'. בתחילה השתמש שירות הקשר בשיטות ההצפנה שהיו נהוגות במשטרת המנדט, אך כבר בתחילת דרכו עבר שירות הקשר לשיטות הצפנה שהיו נהוגות בצבא היוגוסלבי,¹⁰ שהיו מבוססות על שינוי מיקום אותיות (Transposition). מפקדי 'ההגנה' ראו בהצפנה כלי בטוח ואמין.

⁹ דניאל רוזן, **מורס עברי**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, אוקטובר 2018.
¹⁰ הידע לכך בא מאלי שוורץ, חבר קיבוץ אפיקים, שהיה קצין קשר בצבא היוגוסלבי.

המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית השתמשה בספר הצפנה אזרחי, Bentley's Phrase Code.¹¹ ספר זה היה 'קוד מסחרי' שהתבסס על שידור מספרים בני חמש ספרות במקום משפטים שלמים, כדי לחסוך בהוצאות כספיות על מברקים, שכן התעריף למשלוח מברקים היה לפי מילים.

מודיעין התקשורת (COMINT) הבריטי

מחומר ארכיוני בריטי שנחשף לאחרונה מתברר כי לבריטים הייתה עליונות מוחלטת על 'ההגנה' במודיעין תקשורת (COMINT – Communications Intelligence).¹²

הבריטים האזינו לרשתות הרדיו ששירות הקשר הפעיל, כדי להתמודד עם אימים אפשריים. שירות ביטחון הרדיו (RSS – Radio Security Service) האזין לתקשורת בבריטניה ובאימפריה, וחיפש סימנים לחתרנות ולריגול. סניפיו בארץ ישראל ובמצרים, שכונו MERS (Middle East Radio Security), פעלו במחנה סרפנד (Sarafand), מתקן ההאזנה הבריטי היה ב'Wireless Hill', הוא מחנה 'גדעונים' של היום) ובמחנה סידי בישר (Sidi Bishr) סמוך לאלכסנדריה, והאזינו לרשתות הרדיו של 'ההגנה', הפלמ"ח והמוסד לעלייה ב'. המידע שנקלט הועבר ללונדון כדי לפענח את הצפנים וכדי לתרגם את התוכן מעברית לאנגלית.

פעילות זו בוצעה במהלך המלחמה ועד 21 ביוני 1946, עת היחידה נסגרה והפעילות הועברה לקפריסין. יחידת MERS, שעסקה ביירוט התשדורות (האזנה), מנתה 35 איש כאשר רוכזה בקפריסין.

כנראה שהבריטים פיענחו את הצפנים שבשימוש 'ההגנה' משנת 1939, אך בתקופה שבה שיתפה 'ההגנה' פעולה עימם, השימוש הבריטי במודיעין זה היה מוגבל. אולם המצב השתנה בשנת 1942. ברישום מ-23 בספטמבר 1942 ביומנו של גאיי לידל (Liddell), ראש הריגול הנגדי (Counter-Espionage) באותה עת בשירות הביטחון הבריטי (Security Service), הידוע בכינוי אס-אי-5), שבשנת 1945 מונה למשנה ראש שירות הביטחון, מצוין כי המידע היה להם לעזר רב: "הם [המברקים הציוניים שיורטו] היו לו [לאלכסנדר קֶלָר, (Alexander Kellar), קצין מודיעין בכיר באס-אי-5, שירות הביטחון הבריטי, שבין היתר עסק ביישוב היהודי בארץ ישראל ועמד בראש המודיעין הביטחוני במזרח התיכון (SIME – Security Intelligence Middle East), בקהיר, מדצמבר 1946 עד 1948] לעזר רב בעניינים ציוניים".¹³ הרישומים ביומן משנת 1944 מתייחסים למודיעין שהושג מפענוח צופני 'ההגנה', ומתייחסים לשני צפנים, שכונו ISPAL 1 ו-ISPAL 2 (ISPAL – Intelligence Service Palestine). ברישום ביומן מ-26 בספטמבר 1944 מתוארת פגישה עם הנציב העליון, הפילדמרשל ג'ון ורקר הלורד גורט

¹¹ בקשת אגף B.3.a בשירות הביטחון הבריטי אס-אי-5' לצו מעקב אחר משרד הסוכנות היהודית בגינבה, 18 ביולי 1947, The National Archives (hereinafter: TNA) KV 2/1435.

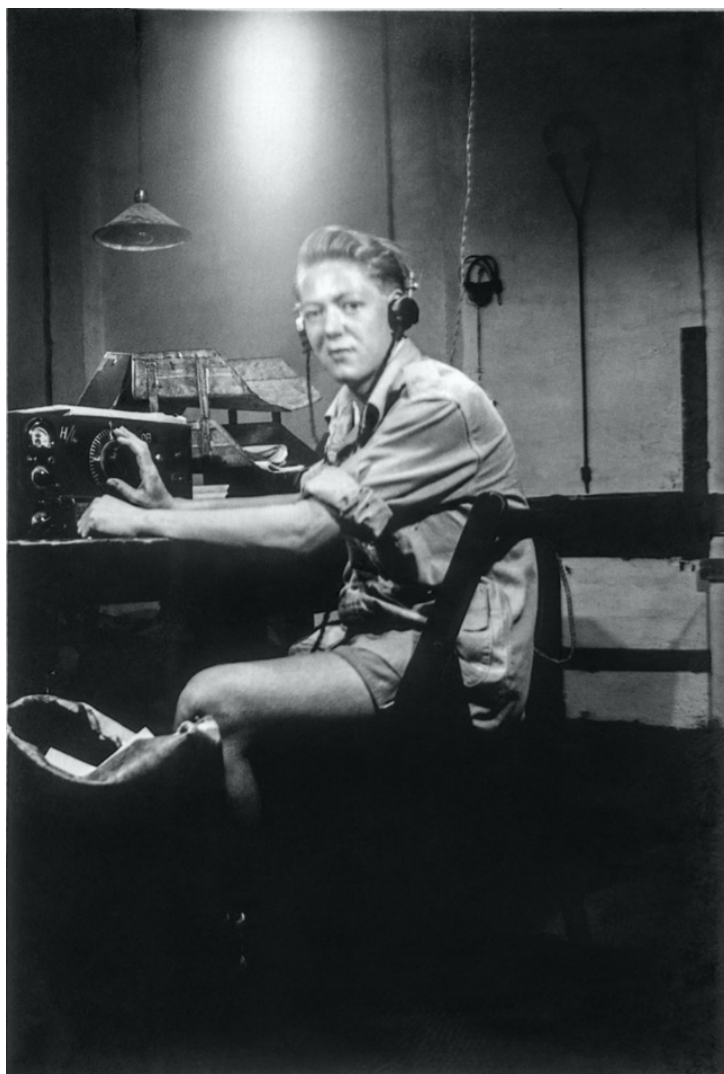
¹² ג'ון פֶּריס, **מודיעין אותות (SIGINT) וסיוס המנדט בפלשתינה, 1944–1948**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, שבט תשפ"ב – ינואר 2022, תרגום קטע מפרק 13, עמ' 554–580, מהספר:

John Ferris, **Behind the Enigma, The Authorised History of GCHQ, Britain's Secret Cyber-Intelligence Agency**, Bloomsbury Publishing, London, 2020 (hereinafter: Ferris, *GCHQ*).

מודיעין אותות (SIGINT – Signals Intelligence) הוא כינוי למודיעין המופק מאמצעי תקשורת ומאמצעים אלקטרוניים. עם מודיעין זה נמנים בעיקר מודיעין תקשורת (COMINT – Communications Intelligence), המופק מיירוט התקשורת של היריב, ומודיעין אלקטרוני (ELINT – Electronics Intelligence), המופק מקרינה אלקטרומגנטית של היריב שאיננה לצורכי תקשורת.

¹³ TNA KV 4/190, notes 23 September 1942

(Gort), ומצוין קושי בפענוח הצופן או בתרגום מעברית לאנגלית ("היו לנו קשיים רבים בפרויקט [הפענוח והתרגום]").¹⁴

**מאזין של MERS במחנה
סידי בישר, ליד
אלכסנדריה אוסף ריי רייט
GCHQ באדיבות (Ray Wright)**

בשנת 1944 קבע משרד החוץ הבריטי כי קבלת "מידע סודי מהימן על הפעילות הציונית" היא עדיפות ראשית ביעדי המודיעין במזרח התיכון, ובייחוד "המגעים של הסוכנות היהודית עם ממשלות זרות" ו"המאמצים ליצור יחסים טובים עם הערבים".¹⁵ בעקבות זאת נקבעו רשתות 'ההגנה' כיעד מועדף. כינוי צופני היישוב שונה מ'ISPAL ל-OATS ול'ISTRIA OATS) היה הצופן של 'ההגנה', ISTRIA היה הצופן של הסוכנות).¹⁶ מקור נוסף היה Buttercup, ההאזנה לקווי הטלפון של המוסדות הציוניים ו'ההגנה'.¹⁷ בהמשך השתמשו בכינויים CREAM, GLINT ו'FOG.

המידע המתורגם הופץ לשותפי סוד בודדים בלונדון, והועבר לקהיר ולירושלים לעיבוד המודיעין ולהפצה לשותפי הסוד שעברו 'הסמכה' מיוחדת לעיין בחומר. העיסוק בפענוח הצפנים היהודיים

¹⁴ TNA KV 4/193, notes 21 December 1943, 11 February 1944, 7 March 1944

TNA KV 4/195, notes 26 September 1944. 9 December 1944

¹⁵ TNA CAB 301/48, Bland Committee Report – Future Organization of the S.I.S., p.27

¹⁶ TNA KV 4/466, notes 2 August 1945

¹⁷ TNA KV 4/438, Robertson Report – Visit to S.I.M.E and its outstations in the Middle East

ובתרגום לאנגלית נעשה ביחידה בפקוד קפטן הסטינגס (Hastings), סגן המנהל למודיעין דיפלומטי (DD2, בהמשך DD3), שפעלה במשרדים ברחוב ברקלי ועברה בשנת 1946 לרחוב צ'יסטרפילד בלונדון, ממודרת משאר גופי GCHQ.¹⁸

שוברי הצפנים הבריטיים לא התקשו להתמודד עם צופני 'ההגנה', שכן רשתות הרדיו שלה השתמשו בנהלים ובצפנים פשוטים ובשיטות הצפנה שלא השתנו בתכיפות. כמו כן אנשיה נהגו לשלוח הודעות רבות, והדבר הקל על פענוח הצפנים. הבנת תוכן ההודעות התבררה כבעיה קשה מפענוח הצופן. פרט ליהודים היו מעט נתינים בריטיים שהבינו עברית מודרנית, רק אלה שהיה להם שיוך ציוני הבינו את שפת הדיבור,¹⁹ והדבר עורר את שאלת הנאמנות. עד 1945 היו הבריטים והציונים בעלי ברית, וה-GCHQ יכול היה לסמוך על יהודים בריטיים,²⁰ אך המצב השתנה. משנת 1945 נמנעו רשויות הצבא והמודיעין מלהעסיק יהודים בלונדון בעבודה בענייני ארץ ישראל, שכן הפעלתם נגד בני עמם עוררה שאלות של הגינות ושל ביטחון, וכפי הנראה העסיקו בלונדון ערבים שידעו עברית לצורכי תרגום מעברית לאנגלית.

בשנת 1939 הקים שירות הביטחון הבריטי אס"אי-5, בשיתוף פעולה עם שירות המודיעין הבריטי אס"אי-6, גוף ריגול נגדי בקהיר, שכונה (Security Intelligence Middle East) SIME, עם שלוחות בקפריסין, בבגדד ובירושלים. השלוחה שבירושלים כונתה (Defence Security Officer) DSO. בראשה עמדו לוטננט-קולונל הנרי הנלוק (Henry Hunloke)²¹ ואחריו לוטננט-קולונל סיר גיילס אישאם (Gyles Isham),²² שבשלהי שנת 1946 החליפו לוטננט-קולונל ביל מאגאן (William Magan).²³ הפצת המודיעין בארץ ישראל נעשתה באמצעות ה-DSO בירושלים, שהיה גם הגורם העיקרי שניתח את המידע שהושג מהאזנה זו וממקורות אחרים. ל-DSO היו סמכויות ייחודיות ויוצאות דופן בהשוואה לכל דמות אחרת במודיעין הבריטי. הוא היה המנתח הראשי של מודיעין תקשורת ושל מודיעין אנוש, בכללו החומר מהבולשת (CID) ומהמודיעין הצבאי, ייעץ בענייני מודיעין, ביטחון ולחימה בטרור לרשויות המדיניות והצבאיות, והנחה ספינות מלחמה ומטוסים ליירט ספינות מעפילים. ה-DSO ניהל כרטיסיית אנשים, יחידות, ספינות, אתרים ותעבורה.

¹⁸ מרכז פענוח הצפנים של GCHQ בבלצ'לי פארק (Bletchley Park) העסיק יהודים רבים, שלא הסתירו את אהדתם לציונות ואף הקימו בגלוי תא ציוני. רוברט הניגאן, **הסיפור הסודי של שוברי הצפנים היהודים שתורמו לניצחון במלחמת העולם השנייה**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, אב תשפ"ב – אוגוסט 2022, תרגום מאמר שפורסם ב'גיואיש כרוניקל' (Jewish Chronicle) ב'26 בינואר 2017.

¹⁹ Ferris, *GCHQ*, p. 558

²⁰ לפני 1946 כונה ה-GCHQ בשם Government Code & Cypher School.

²¹ הנרי הנלוק (1906–1978). בשנת 1938 נבחר לפרלמנט כנציג המפלגה הקונסרבטיבית במערב דרבישייר. עד מרץ 1944 נמנעה מה-DSO שבפלשתינה גישה למידע שהושג מפענוח הצפנים, מחשש שאבטחת המידע בפלשתינה איננה מספקת. המכשול האחרון להעברת המידע היה החשש שיש להנלוק מאהבת יהודייה. TNA KV 4/193, notes 1943: 21 December; 1944: 11 February, 7 March

²² גיילס אישאם (1903–1976), הברון ה-12 של למפורט, בוגר מגדלן קולג' באוניברסיטת אוקספורד, התפרסם כשחקן בתיאטרון ובסרטים. במלחמת העולם השנייה התגייס לצבא הבריטי, בשנת 1940 הוסמך לקצונה ושירת כקצין חי"ר בקרבות במדבר המערבי. בשנת 1943 קודם לדרגת לוטננט-קולונל. לאחר שירותו ב-DSO בירושלים המשך מספר שנים בשירות המודיעין אס"אי-6 בבריטניה ולאחר מכן כנבחר ציבור בתפקידים שונים במחוז נורתהמפטון שבאנגליה.

²³ ביל מאגאן (1908–2010), יליד אירלנד, בוגר האקדמיה הצבאית סנדהרסט. הוסמך לקצונה בשנת 1928. שירת כקצין פרשים בהודו. שלט במספר שפות, כולל פרסית. בשנת 1939 הועבר למודיעין הבריטי, הקים רשת ריגול בפרס, כהכנה לכיבוש נאצי אפשרי, ולאחר מכן עסק בריגול נגדי בפרס, בהודו ובאפגניסטן והפעיל סוכן כפול בשגרירות הגרמנית בקבול. בשנת 1948, אחרי שירות ב-DSO בפלשתינה, עבר להיות ראש SIME בקהיר וקודם לדרגת בריגנדר. בשנת 1951 מונה לראש מחלקה בשירות הביטחון הבריטי אס"אי-5 והיה אחראי לריגול הנגדי בקפריסין, בעדן, במלאיה, בקניה ובניאסלנד (היום – מלאווי). פרש בשנת 1968 וניהל עסקי חקלאות משפחתיים בקנט. כתב מספר ספרים, בהם ספר זיכרונות על שירותו כקצין מודיעין בשנים 1939–1948.

באפריל 1947 מנתה היחידה שעסקה במודיעין שהושג מפענוח צופני 'ההגנה' במשרד ה־DSO תשעה איש – ארבעה קצינים, קורפורל וארבע נשים. הללו עיבדו מידע ועסקו בקטגוריה רחבה של מודיעין תקשורת, בהפקת מודיעין ובטיפול במבצעים ספציפיים. היחידה יצרה מרשם מסודר של התעבורה וכרטיסייה עם שמות אמיתיים של אנשים, של יחידות ושל מקומות.²⁴ נוסף על כך עסקו שתיים או שלוש נשים ברישום תעבורת מודיעין התקשורת, מודיעין תקשורת פחות סודי וחומר סודי נוסף.²⁵ הן היו נשותיהם של אנשי צבא בריטיים ששירתו בארץ ישראל והוסמכו בידי שירות הביטחון הבריטי אס־אי־5.

ב־DSO הייתה חוליה נפרדת וממודרת שעסקה ב־FOG,²⁶ מודיעין בנושאי העפלה שהושג מפענוח צופני המוסד לעלייה ב'. מייג'ור רוברטסון (James C. Robertson), ראש אגף DD3 באס־אי־5 שביקר בארץ ישראל באפריל 1947, ציין:

"יחידת FOG בולטת לטובה בהשוואה לשאר המשרד. קפטן ברבידג' (Burbidge), האחראי לארגון היחידה, הוא קצין מודיעין ממדרגה ראשונה שמגאן [לוטננט־קולונל ביל מגאן, ה־DSO] מעריך מאוד. הוא מקבל תמיכה יעילה מגב' טילס (Sales) וגב' אן קלרק (Ann Clerk, שזה עתה עזבה לסינגפור). רשומות FOG ומפות המצב הם דוגמה לדיוק ובהירות. הדבר מסייע מאוד לשמירה על מעמד ה־DSO. מאחר שעיקר המידע מושג מ־CREAM [יירוט התשדורות ופענוח], הישיבה היומית עם גנרל ברק מתקיימת ב־"FOG cage".²⁷

בקפריסין, בפאיד, בקהיר ובירושלים הופעלו שלוחות של ה־GCHQ, שכינו (Sigint Liaison Unit) SLU, ותפקידן היה להעביר מברקים מפוענחים מלונדון ל־SIME ול־DSO. השלוחה בירושלים כונתה SLU CLOVER, מנתה תשעה מפעילי רדיו וצפנים, פעלה ממשרדי ה־DSO במפקדה הבריטית במלון המלך דוד שבירושלים, והשתמשה ברשת קשר ייעודית, נפרדת מרשתות אחרות שבשימוש כוחות הביטחון הבריטיים. כל המידע שעבר ברשת זו הועבר באמצעות טלפרינטרים והוצפן במכונת הצפנה אלקטרומכנית TypeX.²⁸

בפיצוץ מלון המלך דוד בירושלים ביולי 1946 נפגעו כל אנשי ה־DSO (פרט ללוטננט־קולונל אישהם, שבאותה עת היה בנסיעת עבודה בביירות) – שמונה מאנשי היחידה נהרגו, שישה נפצעו ואושפזו, והכרטיסייה הושמדה.²⁹

²⁴ TNA HW 92/2, BRAN/YD 375, 1 April 1947

²⁵ TNA HW 92/2, BRAN/YD 804, 19 September 1947

²⁶ כנראה ראשי תיבות של Flow of Gold.

²⁷ TNA KV 4/438 – Report on Visit to the Middle East, J.C. Robertson. את מילות הקוד השלים ג'ון פריס. חוליות נוספות ב־DSO עסקו במודיעין על פעילות ערבית ובמודיעין על פעילות 'שמאלנית' (קומוניסטית).

²⁸ מכונת הצפנה אלקטרומכנית עם רוטורים דומה ל'אניגמה' הגרמנית, אך משוכללת ממנה. בשונה מה'אניגמה', תנועת הרוטורים לא הייתה רגולרית, ולכן לא ניתן היה לנתח את תבנית תנועת הרוטורים מתוך המידע המוצפן.

²⁹ TNA HW 92/1, BRAN/YD 627, 24 July 1946

**עוברי אורח
 נסים על
 נפשם לאחר
 הפיצוץ במלון
 המלך דוד,
 יולי 1946**
 צלם: סרגינט
 טרנר, באדיבות
 המוזיאון
 האימפריאלי
 הבריטי,
 E.31973

**האגף הדרומי
 של מלון
 המלך דוד
 לאחר
 הפיצוץ, יולי
 1946**
 צלם: סרגינט
 טרנר, באדיבות
 המוזיאון
 האימפריאלי
 הבריטי,
 E.31975

המודיעין מפעילות זו הופץ, בזהירות ובאופן מוגבל, למספר קטן של שותפי סוד 'קבועים'. נוסף על אנשי ה־DSO וה־GCHQ, בשנת 1947 היו בארץ 15 שותפי סוד בלבד – הנציב העליון ומזכירו הצבאי, המזכיר הראשי של ממשלת המנדט ועוזרו, חמישה קצינים במפקדת הצבא (שני גנרלים, בריגדיר־גנרל, לוטננט־קולונל ומייג'ור), שני קצינים במפקדת חיל האוויר המלכותי, קצין אחד במפקדת הצי המלכותי, מפקד המשטרה ושניים מבכירי המשטרה).³⁰ לשותפי הסוד הפיצו קציני ה־DSO מידע מעובד, ובו סיכומים מדי כל אלף הודעות.³¹ המודיעין הועבר להם בידי קציני ה־DSO, והמסמכים הושמדו מייד לאחר הקריאה (כמובן, תוך רישום מתאים). אנשי אס־איי־5 בלונדון היו מעבירים למשרד המושבות הודעות חשובות טלפונית.³² כמות הידיעות הייתה רבה מאוד, ובעקבות זאת ביקש ראש SIME בקהיר לצמצם את המידע המועבר אליו, ולקבל רק מידע חשוב בקטגוריות מוגדרות: מיקום ספינות מעפילים, שינויים במדיניות, מידע על מבצעים מתוכננים, מגעים בין 'ההגנה' לאצ"ל וללח"י, מגעים בין 'ההגנה' לגורמים במדינות שכנות, בייחוד לבנון ומצרים, והקשר בין 'ההגנה' לכוחות הביטחון הבריטיים.³³

בשנת 1945 תהליך יירוט התשדורת, העברתה ללונדון, פענוח ההודעה, תרגומה לאנגלית והעברתה ל־DSO שבירושלים נמשך שלושה עד ארבעה ימים לתעבורה רגילה, 8 עד 24 שעות לתעבורה דחופה. הצבא סבר שהערך המבצעי של המודיעין ישתפר מהותית אם הודעות חשובות יטופלו תוך שמונה שעות, והודעות רגילות תוך 24 שעות.³⁴ תוך זמן קצר פעל התהליך במהירות הבזק: הודעות מיוחדות טופלו תוך ארבע שעות, והודעות רגילות תוך 16 עד 31 שעות.³⁵

מודיעין תקשורת הפך במהירות למקור העיקרי למבצעים ולריגול נגדי. קצין DSO דיווח כי גנרל בארקר (Lt-Gen Sir Hugh Evelyn Barker), מפקד הכוחות הבריטיים בארץ ישראל, אמר: "אנו תלויים לחלוטין במקור המידע האמין היחיד שלנו".³⁶

אפיזודת 'חייט' ממחישה את קשיי הבריטים לתרגם מעברית לאנגלית: ג'ורג' פרנסיס טיילור (George Francis Taylor), קצין אוסטרלי שבזמן מלחמת העולם השנייה פיקד על מבצעי מנהלת המבצעים המיוחדים (SOE) בבלקנים ובהמשך שירת בתפקידים בכירים במטה SOE שבלונדון, שמר על קשרי ידידות קבועים עם איש המחלקה המדינית בלונדון ראובן זסלני (לימים – שילוח, מבכירי משרד החוץ וראש המוסד הראשון), ובקשרים אלה שוחח בין היתר על 'ענייני דיומא', וזסלני דיווח בהתאם לממונים עליו. אנשי המחלקה המדינית כינוהו בשם הקוד 'חייט' (ובאנגלית – Khayat). חלק מההתכתבות בין אנשי המחלקה המדינית היה בשפה האנגלית, וכך הוא הופיע במברקי המחלקה המדינית, שהבריטים יירטו ופיענחו.³⁷ המתרגם הבריטי, כנראה ממוצא ערבי, תרגם את המילה Khayat למילה Life (חיים). במכתב של אגף DD3 בשירות הביטחון הבריטי אס־איי־5 (מ־20 בנובמבר 1946) ל־DSO שבירושלים אנו מוצאים את המשפט הבא: "בסעיף 6 בדו"ח ששלחת ביקשת לזהות

³⁰ TNA HW 92/2, BRAN/YD 375, 1 April 1947

³¹ הנוהג להפיץ סיכום כל אלף הודעות הופסק במרץ 1947, עקב הצמצום המהותי בכמות המידע מספטמבר 1946.

TNA HW 92/2, BRAN/YD 362, 31 March 1947

³² TNA HW 92/5, PROC 6150, 16 November 1945

³³ TNA HW 92/4, BRAN/CO 31, 28 November 1945

³⁴ TNA HW 92/4, BRAN/CO 18, 20 October 1945

³⁵ TNA HW 14/133, Captain Barber to DD1, 5 August 1945, Time taken by Bays and Clover traffic

³⁶ TNA HW 92/1, BRAN/YD 578, 5 July 1946

³⁷ משה שרת, ירחים בעמק איילון, תחקיר והערות: פנחס עופר, העמותה למורשת משה שרת, 2011, עמוד 38.

את 'חייית'. אין לנו עקבות לאיש בשם זה אך זו מילה עברית שמשמעותה 'חיים'. ייתכן שזה מתייחס למגזין האמריקאי 'Life' או לפרסום יהודי בארה"ב".³⁸

מודיעין התקשורת הוסתר מרוב האנליסטים, בין השאר, אלה שניתחו מקורות אחרים באותם נושאים שבהם עסק מודיעין התקשורת, והם קיבלו רק מודיעין 'מחוטא', שמקורו הוסתר. פעילותם ומעשיהם היו מבוקרים.

תנועת המרי העברי והשבת השחורה'

באוקטובר 1945 קמה 'תנועת המרי העברי' – שיתוף פעולה מבצעי בין ארגוני 'ההגנה', האצ"ל והלח"י. אופי המאבק בבריטים השתנה, מ'מאבק צמוד' (פגיעה נקודתית ביעדים בריטיים 'הצמודים' לסיכול העפלה) ל'מאבק רצוף' (תקיפה כוללת ורציפה של יעדים בריטיים). הצעד הראשון היה חידוש שידורי 'קול ישראל' – תחנת השידור לתנועת המרי העברי ב-4 באוקטובר. המבצע הראשון היה שחרור 200 מעפילים ממחנה המעצר בעתלית בליל 9–10 באוקטובר 1945. תקיפות נוספות היו פיצוץ מסילות ברזל, פשיטות על תחנות מכ"ם ועל מתקני משטרה ופיצוץ עשרה גשרים ב'ליל הגשרים', 16–17 ביוני 1946.

המגעים בין 'ההגנה' לאצ"ל וללח"י בדבר שיתוף פעולה התנהלו מאוגוסט 1945, אך פעילות תנועת המרי העברי הפתיעה את הבריטים, שכן דוד בן-גוריון הנחה את הרמ"א משה סנה לפתוח בפעולות אלו במכתב שנכתב ב-7 באוקטובר ונשלח מפריז ב-8 באוקטובר 1945 בידי שליח (בטיסה) ולא באמצעות מברק, ולכן ההוראה לא יורטה בידי הבריטים.³⁹

הסוכנות היהודית הכחישה את אחריותה לפעולות המרי העברי. המידע שהושג מרשתות התקשורת של 'ההגנה' תיאר בדייקנות את שיתוף הפעולה בין 'ההגנה', לאצ"ל וללח"י. למרות זאת סברו בכירי הממשל הבריטי שהסוכנות היהודית צריכה ויכולה להתנער מ'ההגנה' ולדכא את האצ"ל ואת הלח"י, העריכו יתר על המידה מנהיגים יהודים כמו חיים ויצמן, שהעדיף שיתוף פעולה ופשרה עם בריטניה, והמעטו בערך העוינות למדיניות הבריטית.

אירוע ייחודי בתקופה זו היה חטיפת קצין ה-DSO הבריטי: ב-13 ביוני 1946 דן בית דין צבאי בריטי למוות בתלייה שני לוחמי אצ"ל, יוסף שמחון ומיכאל אשבל, שנתפסו לאחר שנפצעו בהתקפת אצ"ל על מחנה סרפנד ב-6 במרץ 1946. בתגובה ב-18 ביוני 1946 חטפו לוחמי אצ"ל ארבעה קצינים בריטיים בתל אביב וקצין בריטי בירושלים, ואיימו לתלותם אם גזר הדין ימומש. הקצינים שנחטפו בתל אביב שוחררו ב-3 ביולי 1946, לאחר שהנציב העליון המיר את גזר הדין המוות שהוטל על לוחמי האצ"ל במאסר עולם. הקצין שנחטף בירושלים היה מייג'ור אוֹאָן צ'דוויק (Owen Chadwick), קצין ב-DSO, משותפי הסוד, שעיסוקו המרכזי היה להפיץ את מברקי הסוכנות היהודית לארץ ישראל ואת מברקי 'ההגנה', שהבריטים יירטו ופיענחו, למספר מצומצם של שותפי סוד בפיקוד הבכיר הבריטי, ולהשמידם מייד אחרי הקריאה. הוא נחטף בדרכו לפגישה עם גנרל בארקר, מפקד הכוחות

³⁸ TNA KV 2/2262

³⁹ יומן בן-גוריון 7 באוקטובר 1945, חט' היומנים – היומן המלא, 219480, ארכיון בן-גוריון; אביעמוס למשה סנה, 7 באוקטובר 1945; אוסף סנה, ארכיון העבודה/מכון לבון, תיק 66–2–812–104–IV.

הבריטיים בארץ ישראל. בעת שנחטף, היו בכיסו מברקים כאלה, אך חוטפיו לא חיפשו בכיסו ולא איתרו זאת.

מייג'ור צ'דוויק הוחזק במקום מסתור (מאפייה נטושה) בשכונת הבוכרים שבירושלים, בשמירה צמודה של לוחמי אצ"ל. אחרי 36 שעות הוא ניצל רגע של חולשה בקרב שומריו והצליח להימלט, עלה על אוטובוס חולף (קו 3 של 'המקשר') והגיע למטה הצבא שבמלון המלך דוד. הבריטים לא האמינו לסיפור בריחתו, וחשדו כי הוא סוכן כפול. הוא נעצר והוטס לחקירה באס"איי-5 בלונדון, והשתכנעו בחפותו רק כאשר נוכחו לדעת כי 'ההגנה' ממשיכה להשתמש בצפנים שהם פיענחו.⁴⁰

שיתוף הפעולה בין 'ההגנה' לאצ"ל וללח"י נפסק לאחר שפוצץ המלון, שבו שכנו משרדי המפקדה הבריטית הראשית, בידי אצ"ל, מספר שבועות לאחר מכן – ב-22 ביולי 1946.

בתגובה על פעילות 'המרי העברי' יצאו הבריטים למבצע נרחב נגד הסוכנות היהודית ו'ההגנה', מבצע 'אגתה', שכונה 'השבת השחורה' (29 ביוני 1946). גבולות הארץ נחסמו; קווי הטלפון נותקו; עוצר הוטל על הערים הראשיות; בניין הסוכנות היהודית בירושלים נתפס בידי הצבא הבריטי וכל מסמכיו הוחרמו; מנהיגי היישוב נעצרו; בפשיטה על 27 יישובים נעצרו כ-2,700 איש, בהם כ-200 אנשי פלמ"ח; כרטסת מטה הפלמ"ח בקיבוץ מזרע נתפסה; מחסן הנשק הגדול בקיבוץ יגור נחשף. המכה ליישוב הייתה קשה. שירות הקשר שותק, והפעילות חודשה בהדרגה לאחר מכן. רק בשלהי פברואר 1947 שוב הופעלה רשת הרדיו הנייחת ליישובים, רשת 'אבינועם'.⁴¹

הערכת המודיעין הבריטית, כפי ששלח ב-3 ביולי קפטן ברבידג' (Burbidge) מ-DSO שבירושלים לשירות הביטחון אס"איי-5 בלונדון ול-SIME בקהיר, בסיווג ביטחוני TOP SECRET CREAM, ממחישה את העליונות המודיעינית הבריטית, שהושגה מקריאת התעבורה המוצפנת של 'ההגנה', של הפלמ"ח, של המחלקה המדינית של הסוכנות ושל המוסד לעלייה ב':

1. תוצאות המבצע:

- א. פעילות הצבא השיגה את אלמנט ההפתעה. המודיעין של 'ההגנה', שבדרך כלל מיודע היטב מראש לתוכניות השלטונות, למד רק על אחד מ-25 החיפושים המתוכננים והעריך בשוגג כי מדובר במהלך מקומי כתגובה לפיצוץ גשר אזיב [הפיצוץ אירע בטרם עת מפגיעת כדור, ר-13 לוחמי פלמ"ח נהרגו בהתפוצצות]. כתוצאה לא שונתה היערכות הפלמ"ח ולא ננקטו אמצעי ביטחון בהקשר למסמכים, קשר רדיו וכדומה. הדבר איפשר את תפיסת משרד הפלמ"ח והכרטיסייה במזרע ואת תפיסת מכשירי הקשר בשרון.
- ב. תפיסת מטה הפלמ"ח היא [מכשלה] רצינית לפלמ"ח, אך איננה מכה ניצחת. התפיסה פגעה בשליטה המרכזית הנחוצה להפעלה מהירה של כוח מבוזר, כמו הפלמ"ח. באופן דומה, הפסקת הקשר [האלחוטי] של כל פלוגות הפלמ"ח פרט לאחת מאיטה את התקשורת, והקשיים כבר ניכרים. הסמכות העליונה, מטכ"ל 'ההגנה' בתל אביב, מדוכאת. עיקר השליטה והארגון על 'ההגנה' והפלמ"ח

⁴⁰ לתיאור מקיף של האירוע, גם מזווית הראייה של האצ"ל, ראו: דניאל רוזן, **הציפור פרחה: חטיפת מייג'ור צ'דוויק**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, שבט תשפ"ב – ינואר 2022.

⁴¹ ארכיון תולדות 'ההגנה' (להלן: **את"ה**) 73/74.

- נעשית מתחנת [הרדיו] בחיפה. תחנות [רדיו] נוספות של 'ההגנה' פועלות באופן סדיר וכנראה מעבירות תעבורה ליחידות פלמ"ח סמוכות.
- ג. נראה ש'ההגנה' והפלמ"ח עדיין לא תפשו שהמבצע הוא תוצאה של יירוט תעבורת הרדיו שלהם. אנו סבורים כי מציאת צופני 'ההגנה' במזרע תביא כמעט בוודאות לשינוי צופני 'ההגנה' בעתיד הקרוב.
- ד. טרם ניתן להעריך את השפעת המעצרים. אנו יודעים כי רמטכ"ל 'ההגנה', מפקד הפלמ"ח ושני מפקדי יחידות לא נעצרו. הם יוכלו לתכנן מבצעים אך אין לדעת האם הסגל וכוח האדם המצומצם של פלוגות [הפלמ"ח] יוכלו לבצע את הנחיותיהם. יש לקחת בחשבון כי הצבא לא נכנס לכ"15 יישובים עם יחידות פלמ"ח ללא קשר רדיו. זה מייצג כ"450 איש.
2. תגובות 'ההגנה' פלמ"ח:
- א. יש עדויות למיקוד [הפעילות] בשמירה על הארגון על ידי נקיטת צעדי ביטחון, כמפורט:
- (א) פיזור מחנות וקורסים.
- (ב) הפסקת פעילות משרדית והעברת דואר פנימי.
- (ג) יחידות הפלמ"ח משמידות חומר מפליל אך שומרות את מסמכי קשר הרדיו במקומות בטוחים ביותר [Ultra safe places].
- (ד) נעשו סידורים שכל הגברים יתפנו מהיישובים באופן חשאי בעת חשש לחיפוש [בידי הצבא]. הנשארים לא יתנגדו לחיפוש.
- (ה) נאסר על קצינים לנוע בדרכים. חוגרים יכולים לנוע רק כשברשותם תעודות זהות תקפות.
- (ו) בוטלו חופשות אנשי הפלמ"ח.
- (ז) יוחלפו מפקדי 'ההגנה' ביישובים.
- (ח) מקומות מפגש 'ינוקר'.
- ב. יש עדויות לתכנון התאוששות:
- (א) ב"2 ביולי נשלחה הודעה ללונדון ולמילנו כי כוחות הפלמ"ח 'מתארגנים'.
- (ב) מפקדי פלוגות ומחלקות הונחו לחזור ליחידותיהם.
- (ג) [תחנת הרדיו ב] חיפה דיווחה ב"30 ביוני כי ניתנו הנחיות לכל אנשי הפלמ"ח והמילואים (6,000 איש, פחות העצורים). הדבר מרמז על גיוס מילואים.
- (ד) אביאל [יהושע גלברמן, ראש מחלקת ההדרכה ומפקד תל אביב], מפקד החי"ש, נהפך לגורם בולט. כוח זה [החי"ש] יכול לבצע פעולות [כנגד הבריטים].
- (ה) כל היחידות נצטוו להקשיב לשידורים היומיים של 'קול ישראל', פקודות מוטוות יועברו בדרך זו.
- ג. מורל: ההתרשמות מהתעבורה היא כי היחידות המומות והפלמ"ח משובש זמנית. בולט העדר הבהלה שראינו בעבר [בתגובות] לפעולות [בריטיות] יותר מקומיות. רושם זה נתמך בדיווחים מדויקים יחסית על חיפושים, לא מיופים בדמיון והגזמות. יוצאי דופן הם דוחות 'צבעוניים' ולא מבוססים על עינויי עצירים בעתלית.

3. דרכי פעולה אפשריות [של 'ההגנה']: לא ניתן לחזות בדיוקנות – מוקדם מדי, ועדיין אין מספיק תעבורה. הפלמ"ח עסוק באבטחת חלקי הארגון שלא נפגעו, אך יש רמזים לגיוס והתארגנות מחדש. יש להניח תגובה אלימה כנגד כוחות הוד מלכותו ו/או מבצע לשחרור אסירים מלטרון ועתלית".⁴²

ב-15 ביולי נשלחה הערכת מודיעין נוספת, אף היא בסיווג ביטחוני TOP SECRET CREAM:

"1. פוליטי:

א. התמונה הפוליטית היהודית ב-8 ביולי, שכפי שמתאר סנה [רמ"א 'ההגנה'] במברק לבן-גוריון, היא מבוכה, ומחלוקת אפשרית בין המתונים של וייצמן והקיצונים של סנה. הטלת ספק בסמכות של הנהלת הסוכנות המרוקנת [ממנהיגים] וניסיונות עצמאיים לפתרון המצב. מחלוקת אפשרית נובעת מהעצמת השפעתו הממתנת של וייצמן אחרי מעצר יתר המנהיגים, והאולטימטום [של וייצמן] שעל 'ההגנה' והפלמ"ח לחדול מפעילותם. סנה מוטרד מהגדלת השפעתו של וייצמן. יש לציין כי סנה, בעת הזו קיצוני ומנודה, מבקש מבן-גוריון הנחיות ספציפיות וברורות.

ב. בניסיון להבהיר את המצב הציע בן-גוריון שכל חברי ההנהלה הציונית הזמינים ייפגשו בניו-יורק כדי להבהיר את העמדה המדינית של הסוכנות בעניין המצב בפלשתינה, וכי מסקנות המפגש יוצגו בהקדם האפשרי לקונגרס הציוני ולחברי ההנהלה המצומצמת בניו-יורק. מניחים כי הגדרה פה אחד של עמדת הסוכנות חיונית כדי למנוע פילוג ופעילויות עצמאיות. הומלץ לקיים בהקדם מפגש מכין בפריז. כל ההנהלה הפלשתינאית תוזמן, והמנהיגים העצורים ישלחו נציגים מוסמכים.

ג. פלשתינה הודיעה לבן-גוריון ב-18 ביולי [זו כנראה טעות, שכן המברק נשלח ב-15 ביולי] שמסמכים ותמונות שהם כנראה התוצאה של מבצע 'אגתה' נשלחו ללונדון עבור CROSSMAN [שם קוד] ויישלחו בקרוב גם לארצות הברית.

ד. 'ההגנה' במצרים דיווחה ב-7 ביולי שהמשטרה המצרית התבקשה לדווח על תנועת אישים יהודים מארצות הברית, בריטניה ופלשתינה שאמורים להגיע למצרים בדרך האוויר. המידע מדויק. מקור אפשרי לדליפה הוא ריאד-ביי, קצין קופטי בכיר בבולשת המצרית, שידוע ביחסיו הידידותיים עם אנשי הסוכנות היהודית בקהיר.

ה. הערה: סעיפים א' וב' אומתו בידי CIRCUS [שם קוד, כנראה האזנה באמצעות מיקרופון מוסתר] ודיווחים בעיתונות. בן-גוריון נמצא עתה בארצות הברית.

2. אלחוט: צופני 'ההגנה' והפלמ"ח הוחלפו בחצות ב-9 ביולי, אך רשת ההעפלה [גדעון] לא הושפעה. ברשת הפלשתינאית מחליפים כינויים ושמות קוד. ביגור תפסנו רשימת אותות קריאה של 'ההגנה' והפלמ"ח, צופן ושמה מפתחות. קורס האלחוטנים של הפלמ"ח נפתח מחדש [הקורס פוזר בעקבות 'השבת השחורה'].

⁴² TNA HW 92/1, BRAN/YD 564, 3 July 1946

3. עלייה: הספינה NORSID נשם קוד, כנראה הספינה 'הגנה', שהפליגה מנמל באקאר, יוגוסלביה, ב' 24 ביולי 1946 עם 2,678 מעפילים, ועקב תקלת מנוע עצרה ב' 28 ביולי בין כרתים לקפריסין, שידרה אות מצוקה, אותרה בידי מטוס בריטי, והמשיכה לארץ בליווי משחתת בריטית] עגנה באי מילוס ב' 2 ביולי, שם תודלקה והעמיסה אספקה. הצי היווני דיווח כי הספינה הפליגה ממילוס ב' 8 ביולי, לכאורה לכיוון ביירות. בפועל הפליגה הספינה לנמל ספליט ביוגוסלביה, ועגנה שם ב' 10 ביולי. הספינה הפליגה ב' 13 ביולי, לכאורה לשם העמסת 400 מעפילים בכרתים. לא ידוע האם העמיסה עולים בספליט. תמשיך לנמל בלתי מזוהה בו תעמיס 2,100 מעפילים. הספינה תגיע בקרוב לרומניה. בעת הזו לא ידוע מועד ההגעה לפלשתינה.

4. המצב ב'הגנה' ובפלמ"ח:

א. פקודת המבצע של המטה הכללי מ' 6 ביולי, להשיג בחזרה את הנשק שהוחרם ביגור, בוטלה כנראה עקב האולטימטום של וייצמן. מידע גלוי על הסכמת סנה להפוגה מבצעית בתנאי שוייצמן יניח הצעות בפני הממשל הבריטי בביקורו הקרוב בבריטניה. הדבר חל גם על רמזים למבצעים ב'OATS [מברקי 'הגנה' שיורטו ופוענחו] בקשר לשירותים רפואיים של 'ההגנה' ב' 25 ביולי ופעילות בשרון העוסקת בהעברת עצורים לעתלית או החלפת משמרות בעתלית ובטולכרם ב' 8 ביולי.

ב. דו"חות שונים על חיפושים מתוכננים שמרו את הארגונים בכוננות בשבוע האחרון. דו"ח של 'ההגנה' בחיפה ב' 9 ביולי על חיפושים אפשריים מתקשר לדו"ח של המפקד הצבאי בחיפה למחרת היום.

ג. 'הגנה' פלמ"ח עדיין מוטרדים מאפשרות של בגידה מתוכם. סבורים שמודיעים משטרתיים בשער העמקים (מפקדה בפועל של הפלמ"ח) הודיעו על פעילות מוגברת ביישוב. מפקד הפלמ"ח ביישוב דיווח למחרת כי 'התערוכה' (מפקדת הפלמ"ח?) עברה למקום חדש. סליקים ביישובים במפרץ עכו הועברו מחשש לחיפושים של הצבא, כדוגמת החיפוש ביגור.

5. חטיפות: לאחר חקירה ברקע של פפנק ופרוינד, מפקדת 'ההגנה' בחיפה הודיעה ב' 6 ביולי שאנשי יגור לא חושדים בפפנק. העיתון 'פלשתיין פוסט' ב' 12 וב' 14 ביולי הודיע ששניהם שוחררו עם סימנים של חקירה אלימה. איש מהם לא היה מוכן לדבר על כך. החטיפה נושאת סימנים של עבודת אצ"ל. פרוינד סומם בכלורופורם כאשר נחטף, וקיבל לירה פלשתינאית כאשר שוחרר.⁴³

6. פגישת מפקדי הפלוגות בגדוד השני [של הפלמ"ח] התקיימה במשרדי השומר הצעיר בתל אביב ב' 8 ביולי. מעניין שהפגישה התקיימה במשרדי ארגון שיחסי הפלמ"ח עמו היו מעוררים משלהי 1945, כיוון שהם התנגדו למדיניות האלימות.

⁴³ אוטו פרוינד וברנרד פפנק היו עולים מציכיה, שבקשתם להתקבל כחברים בקיבוץ יגור נדחתה. הם נחשדו בסיוע לבריטים בחיפוש ביגור, ונעצרו בידי הש"י בחיפה ב' 3 ביולי. פרוינד הוכיח את חפותו ושוחרר. פפנק נמצא אשם בבגידה, נדון למוות אך הצליח לברוח, ומשטרת חיפה הכניסה אותו למעצר הגנתי, שבסופו חזר לציכיה. הוא עלה שוב ארצה בשנת 1964, ורק אז התבררה חפותו.

7. צפינו במגמה מעניינת טרם החלפת הצפנים. מספר חברי פלמ"ח באו לתל אביב להיפגש עם YAAL [שם קוד], מי שארגן את החוליות האנטי-טרוריסטיות של הפלמ"ח [ה'סוזן] בתחילת שנת 1945".⁴⁴

'הספר הלבן' של יולי 1946

ב-24 ביולי 1946, בעקבות הסערה הפוליטית הבין-לאומית שחוללה פעילות הבריטים בשבת השחורה, פרסמה ממשלת בריטניה 'ספר לבן',⁴⁵ שנועד להציג את הסוכנות היהודית כארגון טרוריסטי, להוכיח שהיא גורם מוביל בפעולות האלימות נגד הבריטים בארץ, ולהציגה כפעילות לא לגיטימית.

לחצים פוליטיים של אופוזיציה פרו-ציונית קולנית בפרלמנט הבריטי ולחץ אמריקני הם שהניעו את ראש הממשלה הבריטי קלמנט אטלי (Attlee), להורות ביולי 1946 על הכנת מסמך ממשלתי שיכלול ראיות חותכות לכך שהסוכנות היהודית מעניקה חסות לארגון טרוריסטי ('ההגנה'). הראיות היחידות שהיו בידי הבריטים היו המברקים המפוענחים, ואטלי הורה לפרסמם.

שירות הביטחון הבריטי אס-אי-5 התנגד בתוקף לפרסום המברקים המפוענחים, מחשש לחשיפת מקורות שתגרום לעלטה מודיעינית שתפגע בביטחון הגייסות הבריטיים בארץ ישראל. פיצוץ מלון המלך דוד בידי האצ"ל ב-22 ביולי 1946 הגביר את חשיבות המקורות הללו ביתר שאת, שכן הוא שיבש פעילות גורמי מודיעין בריטיים אחרים.

ראש ממשלת בריטניה דחה את תביעת שירות הביטחון הבריטי אס-אי-5 להשמיט את המברקים המפוענחים מ'הספר הלבן'. ביומנו של גאיי לידל, שקודם לתפקיד המשנה לראש שירות הביטחון, מתוארת סדרת פגישות בעניין זה:⁴⁶

- ב-5 ביולי 1946 מתוארת פגישה במשרד המושבות שבה הוברר הלחץ על הוצאת המסמך. הוא מצדו הציע חלופות למנוע פרסום חומר שיעיד על היכולת ליירט מברקים ולפענחם, ועדכן מייד את ראש ה-MI5, שהיה אף הוא מודאג מהסיכון בחשיפת מקורות.
- ב-8 ביולי מתוארת הכנת תזכיר לראש הממשלה ולמשרד המושבות, בהתבסס על חומר סודי ביותר ומקורות נוספים, על כך שהסוכנות היהודית שולטת על 'ההגנה' והפלמ"ח, האחראים לפעילות האלימה והבלתי חוקית, וכי הם משתפים פעולה עם האצ"ל והלח"י, כאשר הכוונה הייתה לבסס מידע זה על חומר שנתפס בארץ ישראל, וכך להימנע מחשיפת מקורות.
- ב-9 ליולי מתוארת פגישת ראש הממשלה ושר המושבות בהשתתפות גנרל הייסטינגס ליונל איסמאי (Ismay)⁴⁷ וראש שירות הביטחון. מסקנת ראש הממשלה מהדיון מחוקה מן המסמך (על פי הרישום ביומן ב-11 ביולי, ניתן להבין כי ההנחיה הייתה לבסס את הספר הלבן על מקורות סודיים ביותר, אלא אם יאתרו בחיפושים בארץ ישראל חומר חלופי), אך נכתב שם כי ראש שירות הביטחון טען שאם כך ייעשה, צפויה עלטה מודיעינית: "היה ונעשה זאת אנו עלולים להיות בעלטה (we might be in the dark), בכל הנוגע למבצעים בעתיד". למרות

⁴⁴ TNA HW 92/1, BRAN/YD605, 16 July 1946

⁴⁵ 'הספר הלבן' כונה בשם Palestine: Statement of Information Relating to Acts of Violence, July 1946

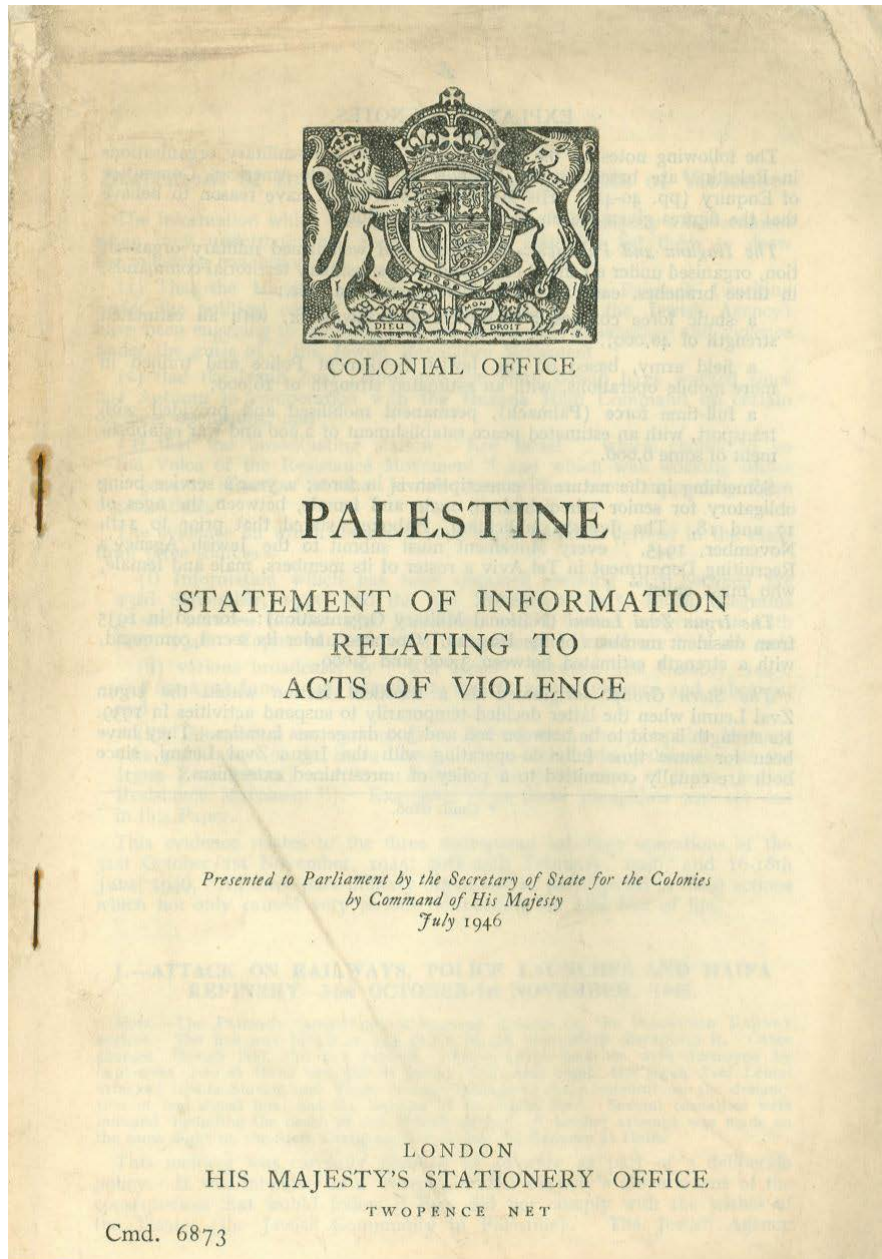
⁴⁶ *Diary of Guy Liddel*, November 1945 to September 1946, TNA, KV 4/467, pp. 250-251, 254-259, 266-269, 277.

⁴⁷ מזכיר צבאי לראש הממשלה.

זאת סוכם להכין 'ספר לבן' עם חומר 'סודי ביותר', תוך פעילות לכיסוי המקורות ("cover up").

- ב־10 ביולי מתואר דיון בהשתתפות קלר ונציגי משרד המושבות על טיוטת המסמך, ומפגש עם ראש המודיעין הצבאי (DDMI) כדי לשכנעו שראשי המטה הכללי לא מעריכים כראוי את המשמעות שארץ ישראל תהיה שרויה בעלטה אם ייחשפו המקורות, והכוחות הבריטיים יהיו תלויים רק ביומינט: "פלטטיין צפויה להיות בעלטה".
- ב־11 ביולי מתואר דו"ח של איש המודיעין הצבאי ששוחח עם ראש אגף המבצעים (DMO), כדי שיעדכן את ראש המטה הכללי (CIGS) בנדון. הוא קיבל דיווח שראש המטה הכללי ישוחח עם ראש הממשלה על העניין. מתואר מפגש עם משרד המושבות כדי לסיים את הכנת טיוטת המסמך, ומפגש נוסף כדי לשכנע שאין צורך בחשיפת מקורות, שהרי לפי שידורי 'קול ישראל', 'ההגנה' והפלמ"ח לקחו אחריות מלאה על הפעולות הצבאיות בארץ ישראל. בדיון אצל ראש שירות הביטחון בהשתתפות קלר נדונה חשיפת המקורות והוקרא מברק שנשלח מהמפקד העליון בארץ ישראל, שבו הובע חשש שהוא יימצא ללא מודיעין בסיטואציה קריטית: "המברק ביטא את חשש המפקד העליון מכך שימצא את עצמו במצב קריטי ללא מקורות מודיעין". אך כל זה היה ללא הועיל. ראש הממשלה מיאן לדון בנושא למרות החשש לביטחון הכוחות הבריטיים, אך נתן להם ארפה של שבוע להביא 'מידע מרשיע' חלופי: "דאש הממשלה הסתייג מדיון בנושא של ההשפעה על ביטחון כוחותינו. [...] ניתנה לנו ארפה של שבוע להשיג מפלטטיין עדויות שאם הן יהיו משכנעות, ייתכן שיוכלו לשמש תחליף ל[כמה מילים מחוקות]".
- ב־12 ביולי נרשם דווח על מפגש עם הלורד צ'נסלור (Lord Chancellor) בעניין ניסוח המסמך.⁴⁸ ב־15 ביולי דווח על מפגש נוסף, ועל כך שניתנה ארפה של יומיים להבאת חומר חליפי. ב־19 ביולי דווח על מפגש נוסף שבו הוצגה טיוטה ללא [מילה מחוקה] בתחילתה. סוכם כי נדרש חומר נוסף שיקשר בין הסוכנות היהודית לבין שידורי קול ישראל. ב־20 ביולי התקיים עוד מפגש עם הלורד צ'נסלור שבו הושלם ניסוח טיוטת המסמך.
- ב־22 ביולי הגיעה הידיעה על פיצוץ המפקדה הבריטית במלון המלך דוד. ב־23 ביולי דווח כי טיוטת המסמך נמסרה לראש הממשלה, שסירב להוציא את המילים על ISTRIA. התגובה הרשומה ביומן היא "שזה חבל, אך לא משנה" ("This is a pity, but I don't think it matters a great deal").
- בזה לא נגמר העיסוק בנושא. ב־30 ביולי מדווח ביומן על אי נחת בשירות המודיעין אס־אי־6 (SIS – Secret Intelligence Service/MI6) בטענה כי שירות הביטחון אס־אי־5 לא טיפל נכון בעניין. ב־9 באוגוסט מדווח על פגישה עם ראש שירות הביטחון שבו נרשמה שמועה שהגיעה אליו מקלר כי: "קיימת הרגשה כי בטיפול בספר הלבן שירות הביטחון אֶכזב את 'החבורה' (let the party down)", ולכן הוא מציע לבצע בדיקה בדיעבד (post mortem), כדי לשכנע שהעניין נכפה עליהם בידי ראש הממשלה.

⁴⁸ Lord Chancellor – שר בקבינט הבריטי העומד בראש מערכת המשפט ומכהן כיושב ראש בית הלורדים.

דף השער,
'הספר הלבן'
הבריטי, יולי
1946

"האסון"

מנהיגות היישוב ואנשי שירות הקשר חשבו שההצפנה שבה השתמשו בטוחה ואמינה, ופרסום 'הספר הלבן' ב-24 ביולי 1946 היה להם זעזוע עמוק, 'רעידת אדמה' של ממש.

'הספר הלבן' כלל שמונה ממברקי הסוכנות היהודית, שבעה מהם נשלחו מהארץ ללונדון כמברקים מוצפנים, ואחד, שהיה מברק גלוי, נשלח מלונדון לארץ. להלן חלק מהמברקים שפורסמו ב'ספר הלבן' בתרגום לעברית:

א. מברק מוצפן ששלח משה סנה (ראש המטה הארצי של 'ההגנה') ללונדון ב-23 בספטמבר 1945: "מציעים שלא נחכה להכרזה רשמית אלא נקרא ליהדות כולה להתרות בשלטונות ולרומם את רוח היישוב. אם אתה מסכים, בקש מזאב שרף חומר סטטיסטי על כושר הקליטה, ואם

אינך מסכים תודיע לו שהחומר אינו נדרש לעת עתה. כן הוצע שנגרום תקרית רצינית אחת, ולאחר מכן נפרסם הצהרה בה יאמר שזו רק אזהרה ואיתות לתקריות חמורות פי כמה שיסכנו את הביטחון של כל האינטרסים הבריטיים בארץ, אם תחליט הממשלה נגדנו. טלגרף מה השקפתך לפי אותו הסימון כמו קודם, אך בהזכירך חומר סטטיסטי על העלייה בשנות המלחמה. קבוצת שטרן הביעה את נכונותה להצטרף אלינו לחלוטין על בסיס תוכנית הפעולות שלנו. הפעם נראית הכוונה רצינית. אם יהיה איחוד כזה, אפשר להניח כי נוכל למנוע פעולה עצמאית אפילו מצד הארגון הצבאי הלאומי. טלגרף מה השקפתך בשאלת האיחוד, בדברך על החומר הסטטיסטי בדבר ההתגייסות היהודית לצבא. סנה".

ב. מברק מוצפן ששלח דב יוסף (היועץ המשפטי של הסוכנות) בירושלים ללונדון ב־10 באוקטובר 1945:

"אליעזר קפלן [ראש מחלקת הכספים של הסוכנות], המתבסס על ידיעה מחיים [וייצמן] דרך Nwbw [הבריטים הסתירו את השם], אומר כי אין אנו צריכים לעשות כלום בטרם תתנו לנו הוראות לעשות. הוא מתנגד לכל פעולה ממשית מצדנו עד שנקבל ידיעות מכס. אולם לדעת חברים אחרים מן הכרח לתמוך במאמצינו הפוליטיים על ידי פעולות שאין בהם משום אופי של סכסוך כללי. הטוב ביותר שנדע מייד אם פעולות כאלה עשויות להועיל או להזיק למאבקנו. אם תהיו נגד כל פעולה שהיא, טלגרפו שעלינו לחכות לבואו של Wisly [הבריטים הסתירו את השם]. אם תסכימו לפעולות בודדות, טלגרפו כי אתם מסכימים לשיגור משלחת אל הדומיניונים. אם חיים [וייצמן] יתכוון לומר שנימנע רק מסכסוך כללי, ולא לפעולות בודדות, שלחו ברכות לחייל להולדת בתו".

ג. מברק תשובה גלוי ששלח משה שרת ללונדון לדב יוסף בירושלים כמברק רגיל דרך בית דואר ב־12 באוקטובר 1945:

"דוד [בןגוריון] לא יצא לפני עבוד שבועיים. בינתיים שוב יבקר קרוב לוודאי בפאריס. בעניין [אליהו] דובקין [ראש מחלקת העלייה, הארגון, הנוער והחלוץ בסוכנות] נכתוב. דוד עצמו הוא בעד משלחת לדומיניונים. בבקשה ברך את החייל להולדת הבת".

בכתבי משה שרת, שנעצר 'בשבת השחורה', מועלה החשש כי פוענח גם הצופן של המוסד לעלייה ב'. כתבים אלה, שהם אסופת פתקים שהוברחו ממחנה המעצר בלטרון, כתובים בצורה מקורית. בפתק ששלח שרת ממחנה המעצר לזאב שרף, מזכיר המחלקה המדינית, ב־24 ביולי 1946, בעקבות פרסום 'הספר הלבן' הבריטי, נכתב: "היה לנו נשף [נשיפה: דליפת מידע סודי] בהשתתפות שלישיה: אבינועם [רשת הקשר של 'ההגנה'], אפרת [רשת הקשר של הסוכנות] וקלר. הראשון או בסכיתה [האזנה] או בקריאת התווים הכתובים [דליפת החומר הגלוי]. השני או באינטרפרטציה [פענוח הצופן] או בקריאת מילות השיר [דליפת מפתח הצופן] (יש הוכחות לאפשרות הראשונה). השלישי – סעיף אחד, תרומת הח"מ. שני הראשונים ילמדו לקח [יסיקו מסקנות וישפרו]".

למחרת, ב־25 ביולי, הוא הוסיף בפתק נוסף: "בשיקול שני: שמא רק אבינועם (עם קצת קלר), בלי אפרת?" ב־3 באוגוסט שלח שרת לשרף פתק זה:

"ענין הנשף מסתמן עכשיו יותר מקודם, אך עדיין לא בכל פרטיו. אמנם גם מהשדר הראשון שיערתי משהו מעין זה, אך כעת יותר ברור, אם כי, כאמור, לא לגמרי. ובכן – (א) אם טיפלו אנ"ש [אנשי שלומנו] – מדוע לא באו לגלות אוזן? מסומר שערות! (ב) איך

עברו מאלגברה לאריתמטיקה בזהות [איך פיענחו את הצופן]? (ג) לאור הניסיון – מה גורל הזיקה ללוטציה [השלוחה בפריז]? (ד) מה פירוש 'גם בית לחם במנגנים' [בית לחם היא אפרת, הרשת של הסוכנות – בדרך אפרתה היא בית לחם], הלא את מפת העיר [מפתח הצופן] לא יכלו בשום פנים למצוא, כלום התברר כי עמדו על המענים מבלי היזקק למפה? (ה) מה פירוש 'הוא הדין בב' [המוסד לעלייה ב']?'

תשובת זאב שרף הייתה: "המעבר מאלגברה לאריתמטיקה לא היה קשה כשהמספרים מעטים".⁴⁹

גם מנחם בגין מתייחס ל'ספר הלבן':

"הד להסכם [בין האצ"ל ליהגנה] נמצא במברקי הסתרים, אשר שלח משה סנה לממונים עליו בסוכנות היהודית בחוקילארץ, מברקים אלה נמסרו בדרך לאינודעת לאינטליג'נס הבריטי או נתפסו ופוענחו על ידי סוכניו. הם פורסמו בספר לבן מיוחד על ידי הממשלה הבריטית. צר לי לומר, כי 'הספר הלבן על אלימות בארץ ישראל' הוא אחד המסמכים הבריטיים המדיניים הנדירים, שבו לא מצאתי אלא סילופים מעטים".⁵⁰

בכירי הסוכנות היהודית הכחישו כל קשר למברקים אלה. זו הייתה תגובת דובר הסוכנות:

"הממשלה הבריטית טוענת, על סמך תערוכות של מברקים, כביכול, שלדבריה נשלחו לפני תשעה חודשים, על סמך קטעים מתוך שידורים של תחנת 'קול ישראל' ועל סמך משפטים שונים שהוצאו מתוך עלונים של קבוצות טרוריסטיות, כי השיגה הוכחות לשיתוף פעולה בין כמה מחברי הסוכנות היהודית לבין ההגנה וכן לתיאום פעולה במקרים אחדים בין ההגנה לבין הכנופיות הטרוריסטיות. אף אחד מבין המברקים שעליהם מסתמכת הממשלה לא יצא מהסוכנות היהודית בירושלים. הסוכנות היהודית שאין בידה לאשר את מקורותיה של הטלגרמות האלה, דורשת מאת הממשלה הבריטית להוכיח שהסוכנות היהודית היא האחראית לתוכן, מקורותיה ומשלוחן. הנהלת הסוכנות היהודית מעיינת בתשומת לב באוסף מוזר זה של מברקים, כביכול, של שידורים ושל פרסומים".⁵¹

זה היה אירוע מכונן בתולדות שירות הקשר, והיה 'שירות יקיצה' של ממש. לא רק שהוא הביא לכך ששירות הקשר שינה את כל שיטות הצופן, אלא גרם לו להכיר בצורך למסד את נושא הצופן בידי מומחים לדבר, תוך הקצאת המשאבים הנדרשים.⁵²

'המהנדס הגדול' מישה גורדין (בכינוי החשאי 'רחף'), שעמד בראש פעילות קשר הרדיו בשירות הקשר עד תחילת שנת 1946, מספר:

"טבעי הדבר שאטול על עצמי את האחריות בעניין זה... אבל לאמיתו של דבר אשמם בזה לא מעט המנהיגים הראשיים שלא נזהרו על אף ההתראות המרובות. אמרתי לא

⁴⁹ פנחס עופר, ירחים בעמק איילון, תל אביב: העמותה למורשת משה שרת, 2011, עמ' 103–104, 108, 140, 145–146.

⁵⁰ מנחם בגין, המרד: זכרונותיו של מפקד הארגון הצבאי הלאומי, תל אביב: אחיאסף, 1977, עמ' 282–283.

⁵¹ "המברקים שפורסמו בספר הלבן לא נשלחו מירושלים ולא נתקבלו בלונדון", דבר, 26 ביולי 1946, עמ' 1.

⁵² הצפנים החדשים התבססו על חילופי אותיות (Substitution) על בסיס טבלת ויז'נר (Vigenère) 20x20. בתחילה המפתחות היו סיסמאות של עשר אותיות, ובמלחמת העצמאות אומץ השימוש במפתחות חד-פעמיים (מח"פ).

פעם לאליהו [גולומב] שיש לשנות את הקוד, מכיוון שהימים אינם ימים כתיקונם, כי אם ימי מלחמה ובוודאי יש האזנה וייתכן שגילו את הקוד שלנו ומפענחים את מברקינו... ברם, אליהו היה מפזר את חששותי 'אין זה מתקבל על הדעת שיפענחו כתב סודי ועוד בעברית'. חזרתי והצעתי לשנות את הקוד, להחמירו... דבר לא נעשה וסופו של דבר שקרה מה שאפשר היה לשער מראש".⁵³

מאגרא רמא לבירא עמיקתא

פרסום 'הספר הלבן' ביולי 1946 זעזע את שירות הקשר של 'ההגנה' ותגובתו קיפדה את ראשו של מודיעין התקשורת הבריטי בארץ ישראל (פרט לנושא ההעפלה, כמתואר בהמשך).

בשנת 1917 חשף פרסום 'מברק צימרמן' את היכולת הבריטית לפענח את הצפנים הגרמניים,⁵⁴ אך השיג מטרה אסטרטגית חשובה – הוא היה גורם מכריע בכניסת ארצות הברית למלחמה בגרמניה, עם 'מדינות ההסכמה'. לא כך קרה בשנת 1946: ארצות הברית לא שינתה את מדיניותה החיובית כלפי היישוב היהודי בארץ ישראל, ההתקפות על המדיניות הבריטית לא פסקו, אך מקור המודיעין הבריטי יבש, והעליונות המודיעינית הבריטית התפוגגה בן לילה.⁵⁵

ראשי הצבא וראשי המודיעין הבריטי, שחששו מעלטה מודיעינית, כשלו במאמצייהם לשכנע את ראש ממשלת בריטניה, קלמנט אטלי, שלא לפרסם מברקים שיורטו ופוענחו, אך לחצים פוליטיים של אופוזיציה פרו-ציונית קולנית בפרלמנט הבריטי ולחץ דעת קהל אמריקאית עוינת גרמו לראש הממשלה לפרסם מסמך ממשלתי שיציג ראיות חותכות למעורבות הסוכנות היהודית בארגון פעולות טרור.

פרסום 'הספר הלבן' הביא לשינוי בצופני שירות הקשר ובצופני המחלקה המדינית של הסוכנות. שירות הקשר עבר לשיטות צופן המבוססות על החלפת אותיות (Substitution) בשילוב החלפה תכופה של מפתחות צופן מ-15 בספטמבר 1946. באוגוסט 1946 הוסיפו מצפני המחלקה המדינית לקוד Bentley מספר נוסף, ששימש מפתח (לדוגמה: 41.945) ושונה לעתים תכופות. הטקסט ששודר היה הסכום של המספר בספר הקוד ומספר המפתח, בשיטת חישוב מיוחדת.⁵⁶ הבריטים לא הצליחו לפענח קוד זה.⁵⁷

⁵³ עדות מישה גורדין, את"ה 13/1. תחת פיקודו של ירחמיאל בלקין (פברואר 1942 עד נובמבר 1945) פעל שירות הקשר בשתי 'זרועות': 'המהנדס הגדול' מישה גורדין ('רחף') עמד בראש נושאי הרדיו, פעילות שהייתה אז חשאית במיוחד; הד"ר לחקלאות צבי (צ'רלי) לויך-הלוי ('עמוסי') עמד בראש הפעילות 'הקונבנציונלית' (איתות ראייה, יונים, קשר קווי והדרכה), והתמקד בפתוח הקשר ביחידות החי"ם והחי"ש.

⁵⁴ מברק מוצפן שב-16 בינואר 1917 שלח שר החוץ הגרמני לשגריר הגרמני במקסיקו, ובו הוסמך השגריר להציע למקסיקו ברית עם גרמניה נגד ארצות הברית, תמיכה כלכלית רחבה והבנה שמקסיקו תכבוש מחדש את טקסס, את ניו מקסיקו ואת אריזונה. הבריטים מסרו את המברק המפוענח לאמריקאים ב-23 בפברואר. ארצות הברית נכנסה למלחמה ב-4 באפריל 1917. ראו:

Barbara Tuchman, *The Zimmermann Telegram*, Ballantine Books, New York, 1958.

⁵⁵ ישראל פעלה באופן דומה בפרסום השיחה בין נשיא מצרים ג'מאל עבד אלנאצר ובין מלך ירדן, חוסיין בן טלאל, ביום השני למלחמת ששת הימים (6 ביוני 1967), ובה נשיא מצרים שכנע את מלך ירדן לפתוח 'חזית שנייה' כנגד ישראל. שר הביטחון משה דיין החליט לפרסם את הקלטת שיחת טלפון זו על אף התנגדות ראש אמ"ן, האלוף אהרן יריב.

⁵⁶ מזכר פנימי (ללא חתימה) לא"א, 'נתנאל ורפאל', 11 באוגוסט 1946, אצ"ם S25.10941; מסמך לועזי תואם בשם Instructions for Use מ-19 באוגוסט 1946, אצ"ם S25.8214.

⁵⁷ בקשת אגף B.3.a בשירות הביטחון הבריטי אס-איי-5 למעקב אחר משרד הסוכנות היהודית בג'נבה, 18 ביולי 1947, TNA KV 2/1435.

כתוצאה מכך איבדו הבריטים את יכולתם לפענח את תעבורת 'ההגנה' והפלמ"ח,⁵⁸ מקור המודיעין הטוב והחשוב שלהם, בעיתוי קריטי לפעילות הביטחונית הבריטית בארץ ישראל. בעקבות זאת העליונות המודיעינית הבריטית הייתה ואיננה.

הבריטים חששו מהפלמ"ח, "הסיכון העיקרי לביטחון לאחר הטרוריסטים", לא ידעו היכן נמצא מטה 'ההגנה', והיו חשופים לסכנת גיוס כללי של 'ההגנה' "במקרה של תפנית לא רצויה במצב בפלשתינה" (דהיינו – אם בריטניה תפעל בהחלטיות כנגד היישוב), כאשר הצורך לדכא גופים אלה "יכול להתעורר כל רגע".

תעבורת 'ההגנה' והפלמ"ח, שהיקפה התרחב, יורטה, ונעשה שימוש במכשירים מגלי כיוון (D/F) לאיתור מיקום תחנות הרדיו של 'ההגנה'. הללו הותקנו באמבולנסים צבאיים ללא חלונות שהוסבו לתחנות איכון נידות, ללא אנטנות חיצוניות. האיכון היה יעיל רק באזורים כפריים, והבריטים הסתפקו באיכון ברמת יישוב.⁵⁹

מנתחי המודיעין הבריטיים פעלו בעקביות והצליחו לשחזר מאגר מידע ומילות קוד.⁶⁰ ביוני 1947 סיפק מודיעין התקשורת סדר כוחות של 'ההגנה' ושל הפלמ"ח ומידע מבצעי, יותר משוער מוודאי. שידורי 'קול ישראל', תחנת השידור המחתרתית של 'ההגנה', והעיתון 'פלסטיין פוסט' הפכו למקורות המודיעין המרכזיים עבור הבריטים. מבחינתם, העדר מודיעין פגע ביעילות המבצעית ובהצלחת פעילותם.

בנובמבר 1945 כבר הפעילו הבריטים מערך לחסימת שידורי 'קול ישראל', לאחר שניסיונותיהם לאכן את המשדרים לא צלחו. בינואר 1946, עם שני קצינים ועם 42 חיילים, הקימו יחידת לוחמה אלקטרונית סודית מיוחדת לביצוע החסימות, Wireless Troop 634, ויעילות החסימה השתפרה בהדרגה. החסימות האלקטרוניות התנגשו עם צורכי המודיעין הבריטי, ובשלהי שנת 1946 הונחתה יחידת החסימה הבריטית להפסיק לחסום את שידורי 'קול ישראל', בסיפור כיסוי ש'ארסיות' השידורים מותנה, ומאמץ החסימה מיותר.⁶¹

תוכן המידע שעבר ברשתות הרדיו של 'ההגנה' והפלמ"ח לא היה זמין.⁶² טעויות מפעילים אפשרו לבריטים גישה מצומצמת לתעבורה של 'ההגנה' בצפון הארץ,⁶³ ובהמשך לתעבורת הגדוד השני של הפלמ"ח (אז בפיקודו של יצחק רבין),⁶⁴ אך להישג זה הייתה משמעות שולית. הקושי הבריטי להתגבר על שיפורים פשוטים בהצפנה ממחיש את ניתוק היחידה שעסקה בצופני 'ההגנה' והסוכנות היהודית, מהפעילות המרכזית של GCHQ. אילו תעבורה זו הייתה בעדיפות גבוהה, סביר מאוד שהייתה מפוענחת.⁶⁵

58 TNA HW 92/1, BRAN/YD 873, 23 September 1946

59 TNA HW 92/2, BRAN/YD 181, 13 February 1947

60 TNA HW 92/2, BRAN/YD 566, 14 June 1947; BRAN/YD 598, 18 June 1947; BRAN/YD 870, 17 October 1947

61 דניאל רוזן, **קול בְּרָמָה נִשְׁמָע: מלחמת השידורים 1945–1948**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, כסלו תשפ"א – דצמבר 2020.

62 TNA HW 92/2, BRAN/YD 181, 13 February 1947

63 TNA HW 92/2, BRAN/YD 165, 10 February 1947

64 TNA HW 92/2, BRAN/YD 441, 15 April 1947

65 Ferris, *GCHQ*, p. 577

אנשי 'ההגנה' מפעילים משדר רדיו של 'קול ישראל' בדירת מסתור בתל אביב

מימין לשמאל: הטכנאי ישעיהו (אישי) לביא (למברגר), לימים אל"ם בצה"ל, קצין קשר ראשי, מנכ"ל משרד התקשורת ומנכ"ל משרד הביטחון, מקריא; הטכנאי זאב בן-יעקב (הוגו זבינר), לימים רס"ן בצה"ל, משגיח על המשדר, הטכנאי נפתלי (נפתא) רוז, לימים סא"ל בצה"ל, משגיח מהחלון כדי להתריע על סיור צבאי בריטי צילום: זולטן קלוגר, אוסף התצלומים הלאומי D814-066

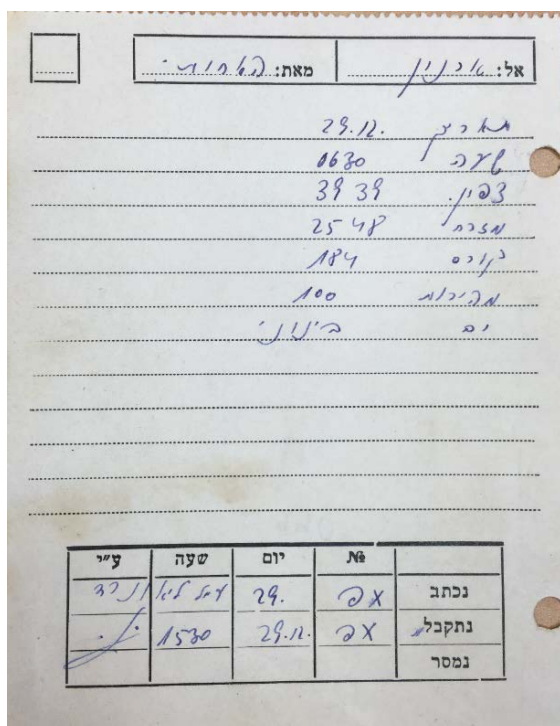
ההישג הבולט והחשוב של GCHQ בתקופה זו היה פענוח תשדורות ספינות המעפילים, בשם הקוד FOG, שאיפשר לעצור את ספינות המעפילים בהתקרבתן לחופי הארץ. הרשויות הצבאיות הונחו "ליירט כל ספינה, בכל גודל, שנושאת לפלשתינה עולים לא ליגליים", הגם ש-SIME הדגיש: "לא להיות מודאגים מכך שספינה קטנה תצליח לפרוץ את ההסגר, שכן הדבר נותן מידה של כיסוי ל-OATS".⁶⁶

ההישג הבריטי – חסימת חופי הארץ

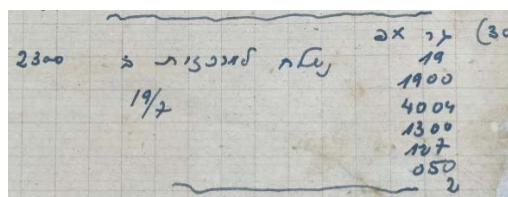
לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר ארגון 'ההגנה' חידש את ההעפלה, הופעל קשר אלחוטי בכל ספינות המעפילים, ושודרו מהן פעמיים-שלוש ביום 'תזכירי הגדרה' שכונו 'אפי' (כאשר קו האורך היה מערבי הם כונו 'אפמי'), בהם צוינו נתוני מיקומן הגאוגרפי, כיוון תנועתן ומהירותן. כדי לייעל את תהליך התקשורת נכתבו מברקים אלה במתכונת אחידה וקבועה, בספרות בלבד, וכמובן הוצפנו. 'תזכיר ההגדרה' המוצפן היה הודעה של שש 'חמישיות' (הודעות מורס מוצפנות שודרו בקבוצות בנות חמש אותיות, שנקראו 'חמישיות'), ששודרה באיתות מורס.

⁶⁶ TNA HW 92/4, BRAN/YD 180, 17 August 1946

המתכונת האחידה והקבועה, ההצפנה הפשוטה (במפתח קבוע, שלא השתנה משך הפלגת ספינת המעפילים) והתוכן הפשוט (ספרות בלבד) הקלו על פענוח ההצפנה.

תזכיר אפ שנשלח מהספינה 'קייבוץ גלויות' בדצמבר 1947 והועבר לתל אביב דרך איטליה
כפי שנרשם בתחנת האלחוט לאחר הפענוח.
את"ה 14/275

תזכיר אפ שנשלח מהספינה 'י"ד חללי גשר איזיב' ביולי 1946
כפי שנרשם לאחר שפוענח ביומן תחנת האלחוט בתל אביב.
את"ה 14/232

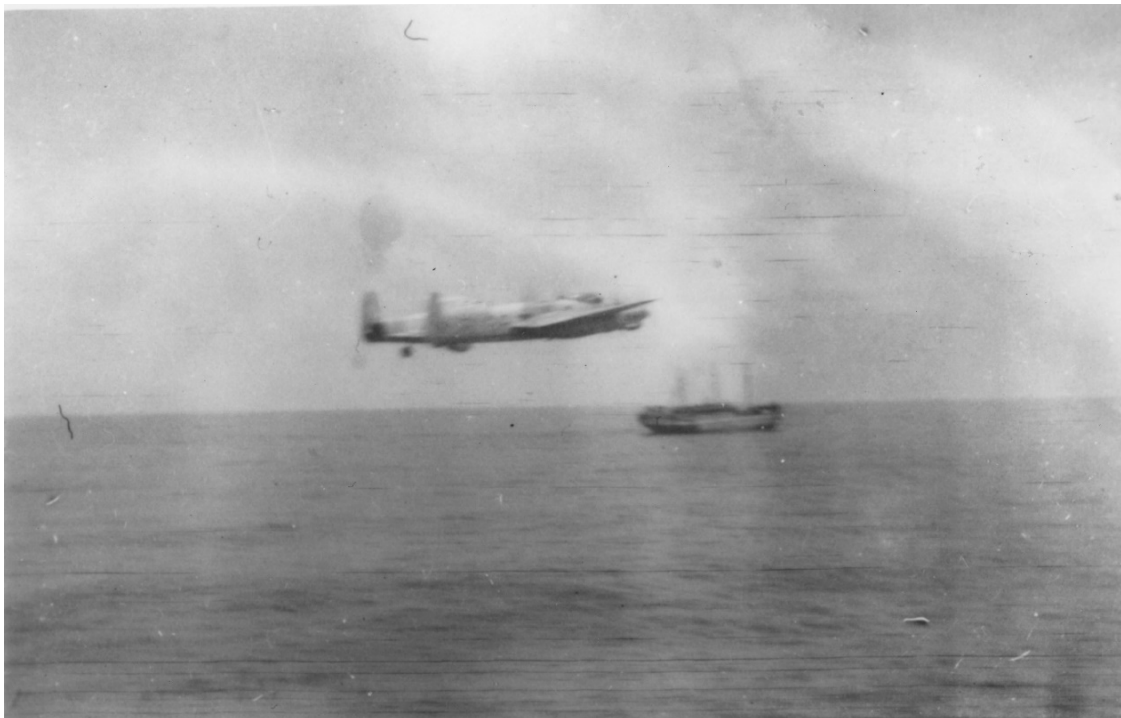
הבריטים קלטו את התשדורות, פיענחו את הצופן וידעו לעקוב אחר תנועת ספינות המעפילים. כאשר ספינת מעפילים התקרבה לחופי הארץ, הפנה ה-DSO מטוס סיור של חיל האוויר המלכותי לאתרה (הסיורים האוויריים על סמך מידע זה כונו בשם הקוד Sunburn). משאותרה הספינה, הכווין מטוס הסיור ספינה של הצי המלכותי לזיהויה ולתפיסתה.

למרות שינוי צופני 'ההגנה' בשלהי שנת 1946 לא נפגעה היכולת הבריטית לפענח את מברקי ספינות המעפילים. באוגוסט 1947 הגיעו לשירות הקשר ידיעות "שהחומר [של רשת 'גדעון'] הנשלח נקרא ע"י השלטונות",⁶⁷ ונעשה שינוי נוסף בשיטת ההצפנה. השינוי לא עמד בפני הבריטים.

⁶⁷ את"ה 534/14.

R.A.F. Form 540			OPERATIONS RECORD BOOK		Page No. 3
See instructions for use of this form in R.A.F. and C.I. forms 1295 and 1296, and War Manual, Pt. II, Chapter XX and notes to R.A.F. Patrol Book.			of (Unit or formation) 621 Squadron, N.Z.F.		No. of pages used for day
Place	Date	Time	Summary of Events		References to Appendices
Min Shamer	12 Aug.	1314	W/C Peck, D.F.C. & Crew airborne in Lancaster "C" on Sunburn Operation. At 1623 hours a suspect vessel was sighted and identified cruising at 3 knots on a course of 140. No name was visible but the vessel was believed to be an auxiliary motor schooner with two masts known as the "Fenice".		
			Patrol was resumed but at 1938 hours contact was again made with the suspect vessel. A canopy awning below which numerous people could be seen covered the entire deck. A destroyer was successfully homed to the vessel.		
		1520	P/L Barrington & Crew landed at Base with one engine feathered.		
		1715	P/L Barrington airtaxed Lancaster "L". Aircraft found serviceable.		
		2150	W/C Peck D.F.C. & Crew landed at base.		
	13 "	0602	P/O Hayton & Crew airborne in Lancaster "L2" on Sunburn Operation. A few minutes later the Operation was cancelled and the aircraft landed at base at 0617 hours.		

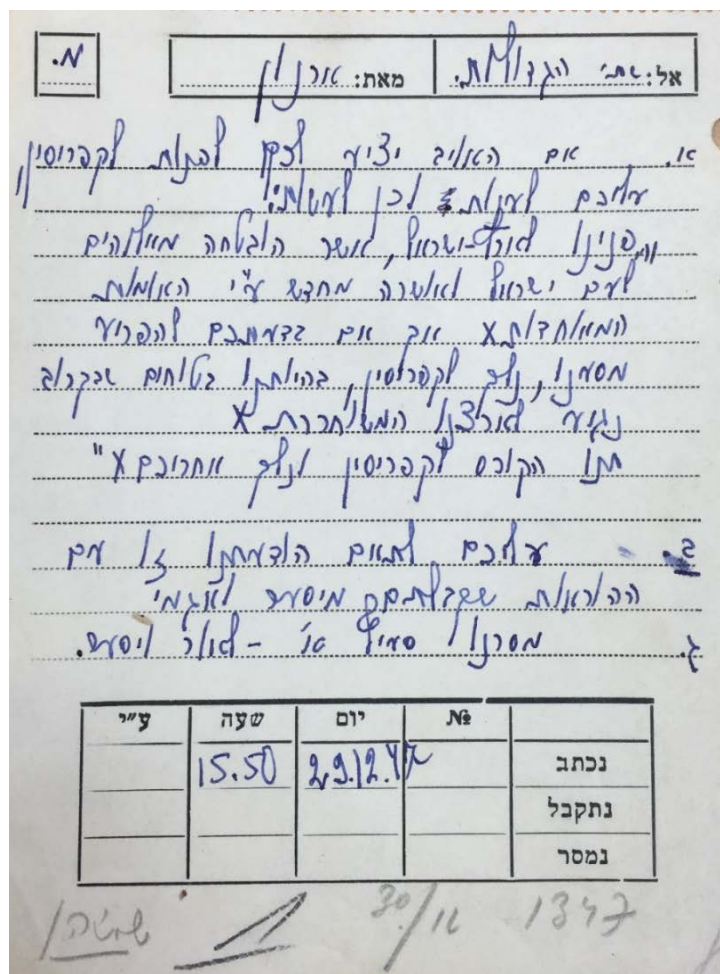
יירוט ספינת המעפילים 'כתריאל יפה', יומן המבצעים של טייסת 621, חיל האוויר המלכותי
 הספינה הפליגה ב-31 ביולי 1946 מחוף בוקה דיימגרה באיטליה ובה 604 מעפילים. ביומן המבצעים מצוינים פרטי המעקב אחר הספינה ב-12 באוגוסט. טייסת 621 פעלה משדה התעופה בעין שמר.
 TNA, AIR Squadron 621 Operations Record, 27/2135/39, p. 95

מטוס תצפית בריטי Lancaster GR III עוקב אחר ספינת המעפילים 'מורדי הגיטאות'
 ב-13 במאי 1947 הפליגה הספינה מאיטליה עם 1,457 מעפילים. הבריטים השתלטו עליה בקרב קשה של מספר שעות, תוך שימוש בסילוני מים ובגז מדמיע. הספינה נגררה לחיפה, והמעפילים גורשו לקפריסין.
 התמונה צולמה ב-23 במאי 1947 מסיפון המשחתת הבריטית HMS Brissenden באדיבות ארכיון הפלמ"ח, אוסף פרדי ליבריד 284

תפיסת ספינות המעפילים בחופי הארץ הייתה ההצלחה הבריטית החשובה בניצול עליונותם המודיעינית, ומברקי 'Xפ' שספינות המעפילים שידרו היו מקור המודיעין הבריטי העיקרי לכך.
 למודיעין הבריטי הייתה השפעה ישירה על החלטות מבצעיות. אירוע בולט שבו הגיעה הוראת הנהגת היישוב למפקד ספינת מלחמה בריטית, עוד לפני שהגיעה למפקד ספינת המעפילים, היה

הוראתו של דוד בן-גוריון ליוסי הראל, שליח המוסד לעלייה ב' שהיה מפקד הפלגת ה'פאנים',⁶⁸ על סיפון ה'פאן יורק', להיכנע לבריטים בלב ים ולשוט עם המעפילים ישירות לקפריסין ללא מאבק. פקודה זו נשלחה מתל אביב דרך מפקדת המוסד באיטליה ב־29 בדצמבר 1947, בשעה 15:20, והעברתה ל'פאנים' התעכבה. תוך 23 שעות, ב־30 בדצמבר, בשעה 14:30, במקביל לכך שהוראת בן-גוריון הגיעה ליוסי הראל, קיבל מפקד השייטת הבריטית, אדמירל ריצ'רד סימונדס־טיילר (Rear Admiral Symonds-Taylor), על סיפון הסיירת הקלה HMS Mauritius, את המברק הבא מהמפקד הצבאי הבריטי בארץ ישראל, בסיווג סודי ביותר: "קיבלנו הודעה ממקור בכיר ואמין שהסוכנות היהודית העבירה ברדיו הוראות לספינות הפאנים כי הם יצייתו לבקשות או הוראות של הצי המלכותי, כולל הפלגה לקפריסין". למודיעין זה הייתה השפעה מכרעת על התנהלות הצי הבריטי, שכן הבריטים סברו כי השתלטות על הספינות בכוח, ללא אבדות רבות, היא כמעט בלתי אפשרית, ולכן נתנו חופש פעולה לאדמירל הבריטי.⁶⁹

פקודת דוד בן-גוריון ל'פאנים'

מברק מיידי שנשלח מהארץ (ארנון) ל'פאנים' (הגדולות) ב־29 בדצמבר 1947, שעה 15:50 ארנון: מזכירות המוסד לעלייה ב' בארץ; אור: שאול אביגור, ראש המוסד לעלייה ב'; יסער: זאב (נניה) הדרי, קצין המבצעים של המוסד לעלייה ב'; אגמי: משה אוורבך, ראש שלוחת המוסד לעלייה ב' ברומניה. בניגוד למברקים אחרים בתיק, שורת 'נתקבל' לא מולאה, ובשולי המברק נרשם בעפרון "1347 30/12 1347] שתייהן". את"ה 14/275.

⁶⁸ ב־27 בדצמבר 1947 הפליגו מבולגריה ספינות ההעפלה 'פאן יורק' (קיבוץ גלויות) ו'פאן קרסנטי' (עצמאות), שנקראו ה'פאנים', עם 15,236 מעפילים על סיפונן. זה היה גדול מבצעי ההעפלה בתקופה המכרעת ערב הקמת המדינה.

⁶⁹ דניאל רוזן, **פְסוּמָא בְּאַרְבֵּה: הצופן בשירות הקשר של 'ההגנה'**, בתוך: ניר מן (עורך), **מפנה האימפריית: סוגיות בחקר היישוב בפרוס המנדט הבריטי, עלי זית וחרב**, כרך י"ט, בן שמן: מודן הוצאה לאור, רמת אפעל: המרכז לחקר כוח המגן מיסודו של ישראל גלילי ותל אביב: משרד הביטחון, 2019, עמ' 142–145.

TOP SECRET

IN

WARNING : This is an unparaphrased version of a secret cypher or confidential code message, and the text must first be paraphrased* if it is essential to communicate it to persons outside British or Allied Government Services.

(*Note : Messages shown as having been sent in a One-Time Pad :
"O.T.P." are excepted from this rule.)

301430B/December

Date 30.12.47.

Rec'd 1424

From COMPAL

SECRET/EX

To: C in C. Med., C.S.1.
Info: Admiralty

IMMEDIATE

Statement now received from reliable high level source that Jewish Agency have wirelessly instructions to Pan. ships that requests or orders issued by Royal Navy including diversion to Cyprus are to be obeyed. Agency have reiterated these instructions and are confident of compliance also of peaceful disembarkation in Cyprus.

2. Suggestion has been advanced that in view of high morale and hysteria of passengers propaganda matter should be very delicately handled and backed by a strong show of force. Matter could now be broached at C.S.1's inclination.

3. Army acting on info in para.1 are sending necessary re-inforcements to arrive Famagusta a.m. 31st Dec. so that acceptance of situation by Cyprus Government is now to be taken for granted as this makes up the only deficiency complained of. Confirmation of their formal assent will however be communicated when known to authorities addressed.

301430B

1st Lord
1st S.L.(3)
V.C.N.S.
A.C.N.S.
U.S.S.
D.O.D.(4)
D.C.(2)
D.N.I.(4)
Ha. of I.(8)
D of P.(2)
D of P.(0) (2)
G.N.I.(2)

CC.
47.

הפקודה הבריטית

מברק מידי שנסלה בידי גנרל סר אלן גורדון קנינגהם, מפקד הצבא הבריטי בארץ ישראל (COMPAL) למפקד הצי הבריטי בים התיכון (C in C Med) ולמפקד השייטת הבריטית (Cruiser Squadron 1) ב־30 בדצמבר 1947, שעה 1430. הבריטים והמוסד לעלייה ב' השתמשו בשעון גריניץ (גמת - GMT).

TNA ADM 1/20793

להמחשת העליונות המודיעינית הבריטית נציג תחקיר בריטי, הדן בפעילות נגד ההעפלה בארבעת החודשים מספטמבר 1947 עד תחילת שנת 1948. בחודשים אלה הגיעו לארץ 13 ספינות מעפילים, ושלוש מהן – 'עלייה', 'הפורצים' ו'האומות המאוחדות' – פרצו את ההסגר הבריטי והנחיתו מעפילים בחופי הארץ. הבריטים היו מתוסכלים מכך, ובעקבות זאת הכין מייג'ור רייט (Wright), סגנו של ה-DSO מאגאן, תחקיר המתאר את הפעילות כנגד ספינות המעפילים שהיו בטיפולו.⁷⁰ להלן תרגום המסמך הבריטי, בסיווג ביטחוני TOP SECRET GLINT FOG, כפי שנשלח לשירות הביטחון בלונדון ול-SIME בקהיר ב-12 בינואר 1948:

1. " ייתכן כי האחוז הגבוה של אי הצלחת מבצעי יירוט ספינות בלתי לגליות בארבעת החודשים האחרונים יצר דאגה בחוגים מסוימים. ניתוח השוואתי של המבצעים נגד 11 ספינות ('אף על פי כן' [FARIDA] עד ה'פאנים' [קייבוץ גלויות ו'עצמאות']), עם תשומת לב מיוחדת לאספקטים של FOG [שם הקוד הבריטי ליירוט ולפענוח תעבורת הרדיו של 'ההגנה'], יכול לפיכך לעניין. אני מתייחס אל 'אף על פי כן' כמבצע המשמעותי הראשון היות והיא הספינה הראשונה בה נעזרנו ב-FOG לאחר התקופה מאי-אוגוסט, עת זה היה מיותר עקב טקטיקת ה'צל' של הצי המלכותי [הספינות 'יצירת אירופה תש"ז – אקסודוס' ו'י"ד חללי גשר א'זיב' לוו מתחילת הפלגתן במשחתות בריטיות].

2. הספינות 'גאולה' [FADUCAH], 'מדינת היהודים' [NORTHLANDS], 'כ"ט בנובמבר' [GIOVANI MARIA] וה'פאנים' לא נכללות בניתוח, שכן הם יורטו כתוצאה מ'צל' של הצי המלכותי. שש הספינות הנותרות מוצגות להלן בסדר כרונולוגי.

3. הספינה 'אף על פי כן' [FARIDA] (ספינת FOG 33) [כאשר הבריטים זיהו שידורי רדיו מספינה 'חדשה', הם נתנו לה מספר שידורי, בדוגמה זו FOG 33. עם הזמן הם ניתחו את שידורי הרדיו מהספינה ויצרו תמונה מקיפה על פעילות הספינה, צוותה ונוסעיה]:

- א. מקורות גלויים: אין מידע, תיאור או זהות.
- ב. מקורות FOG [האזנה לתעבורת הרדיו ופענוח הצופן]: מידע רב על תנועת הספינה ומיקומה במהלך ההפלגה. תעבורה מעטה שלא איפשרה לתאר ולזהות את הספינה.⁷¹
- ג. הערה: למרות (א), מידע FOG איפשר לבצע חיפוש אחר הספינה בזמן המתאים ובאזור הנכון. מידע FOG סייע להתמודד עם טקטיקות הטעיה (הנפת דגל מצרי והיטמעות בתעבורת חופים מצרית), על ידי הכוונת החשד אליה, מה שאומת בחיפוש שהצי המלכותי ביצע.

הספינה 'אף על פי כן' הייתה נחתת טנקים עם מנועי דיזל בתפוסה של 300 טון שהושקה בקנדה ב-1941 והפליגה תחת דגל איטליה. מפקד הספינה היה יצחק ('איציק') לנדואר. המלווים היו יהושע רביד, אלי שחר ומשה קרופניק. הגדעונים (האלחוטנים בספינה) היו יוסף לזרובסקי וחייה ברמאיר (פיפרברג). רביהובל והצוות היו איטלקים.

⁷⁰ הדו"ח דן רק ב-11 ספינות מעפילים. הוא אינו מתייחס לספינות 'יהודה הלוי' ו'שיבת ציון', שהפליגו מאלג'יריה, יורטו בידי הבריטים במערב הים התיכון, ולוו במהלך הפלגתן ארצה במשחתות בריטיות.

⁷¹ מספר מברקים שנשלחו מהספינה תיארו אותה כ'פולשת' (נחתת), אך פרט חשוב זה אבד בתהליך יירוט התעבורה או בתרגום לאנגלית.

הספינה הפליגה מחוף ים פתוח ליד העיירה פורמיה (Formia), במפרץ גאטה (Gaeta), איטליה, ב־15 בספטמבר 1947 עם 434 מעפילים. הספינה אותרה בידי מטוס סיור בריטי ב־26 בספטמבר, צפונית מזרחית לפורט סעיד. ב־27 בספטמבר, משהתקרבה לחוף ניצנים נעצרה בידי המשחתות HMS Chequers ו־HMS Talybont, נגחה והבריטים השתלטו עליה אחרי קרב בו הופעלה גם אש חיה. הספינה נגררה לנמל חיפה והמעפילים הוגלו למחנות מעצר קפריסין. בגילוי ההתנגדות להעברת המעפילים לספינות הגירוש נהרג אחד המעפילים. בהוראת מפקד הספינה, הספינה מיעטה להשתמש בקשר הרדיו, ולא קיימה כלל קשר בלילה האחרון.⁷²

4. הספינה 'קדימה' [RAFAEL LUCIA] (ספינת FOG 63):

- א. מקורות גלויים: מידע על העלאת המעפילים על הספינה סמוך לוונציה והפלגת הספינה, עם מספר פרטים מזהים.
- ב. מקורות FOG: תעבורה 'נורמלית' ומידע על תנועת הספינה ומיקומה במהלך ההפלגה.
- ג. הערה: שילוב המידע הגלוי ומידע FOG איפשר פעולה פשוטה לתפיסת הספינה, כאשר הובהר הבלבול בינה לבין הספינה 'עלייה'.

הספינה 'קדימה' הייתה ספינת מפרש דירתנית מעץ, עם מנוע דיזל, בתפוסה של 200 טון, שהושקה בשנת 1921 והפליגה תחת דגל איטליה. המפקד היה זאב רותם. המלווים היו חיים וינקלר ונירה הררי. הגדעוני היה מקס כהן (קאהן), שכינעו היה 'מצליח'. רב־החובל והצוות היו איטלקים, בתגבור מכונאי יהודי אמריקני. הספינה הוכנה לקראת הפלגתה לארץ במפרץ ליד ונציה באיטליה. היא הפליגה ב־5 בנובמבר 1947 מהאי פלסטרינה (Pellestrina) שמדרום לוונציה עם 794 מעפילים, ביניהם למעלה מ־100 תינוקות ופעוטות מתחת לגיל שלוש. מטוס סיור בריטי איתר את הספינה ב־15 בנובמבר וכעבור שעות אחדות נצמדה אליה המשחתת HMS Venus, שלמחרת השתלטה על הספינה והובילה אותה לנמל חיפה. בגלל המצב הרעוע של הספינה וריבוי התינוקות והילדים לא הייתה התנגדות לתפיסת הספינה. המעפילים נשלחו למעצר לקפריסין. הספינה קשר תקין במשך כל ההפלגה.

5. הספינה 'עלייה' [ALIYAH] (ספינת FOG 64):

- א. מקורות גלויים: לא היה כל מידע.
- ב. מקורות FOG: מקורות FOG איתרו את הספינה, אך רק לאחר התרת הבלבול עם 'קדימה', יומיים וחצי לפני הגעת הספינה לחופי הארץ. בשלב זה של ההפלגה הספינה שמרה על דממת קשר רדיו ליותר מ־48 שעות. תעבורת הספינה לא נתנה מידע שימושי.

⁷² מקור המידע באשר לספינות המעפילים ולקשר אליהם הוא מברקי הספינות ודו"חות המבצע של מפקדי הספינות והגדעונים, הנמצאים בארכיון לתולדות 'ההגנה'. רוזן, **גדעונים**.

ג. הערה: היעדר מקורות גלויים והטקטיקה של דממת קשר רדיו העמידו בפנינו קושי. הספינה התגלתה בידי חיל האוויר המלכותי סמוך לביירות, מוטמעת בתוך תעבורה חופית, ולא הייתה סיבה לחשוד בה.

הספינה 'עלייה' הייתה ספינת משא בתפוסה של 109 טון, שהושקה בשנת 1945 והפליגה תחת דגל איטליה. מפקד הספינה היה יאיר ברקר והגדעונים היו בתיה ומאיר ריינס. רביהחובל והצוות היו איטלקים.

הספינה הפליגה ב־5 בנובמבר 1947 מחוף במפרץ בנדול (Bandol), צרפת, עם 184 מעפילים.

הקשר לספינה לא פעל, והגדעונים הצליחו לתקנו רק ב־15 בנובמבר, כאשר הספינה התקרבה לחוף הלבנוני. רק בשלב זה הצליחו הגדעונים להתגבר על בעיות קשר ולדווח על מקום הימצאם. באותה שעה הפרידו רק כמה עשרות מיילים בין 'קדימה' לבין 'עלייה'. בשלב זה ניתנו לספינה השם המבצעי 'עלייה' והוראה לנסות ולפרוץ את הסגר בחוף נהריה. מטוסי סיור ומשחתות בריטיות בדקו את הספינה, אולם לא זיהו אותה כספינת מעפילים. עם שחר ה־16 בנובמבר היא 'עלתה' על החוף בנהריה, המעפילים ירדו במהירות, הועלו על אוטובוסים ופוזרו ביישובי הגליל המערבי.

6. הספינה 'הפורצים' [BLOCKADE RUNNER] (ספינת FOG 65):

א. מקורות גלויים: לא היה כל מידע.

ב. מקורות FOG: מידע רב על תנועת הספינה ומיקומה במהלך ההפלגה. התעבורה לא כללה תיאורים של הספינה.⁷³

ג. הערה: מידע FOG איפשר לבצע חיפוש אחר הספינה בזמן המתאים ובאזור הנכון, והפנה חשד לספינה הנכונה, שאותרה בידי חיל האוויר המלכותי ונבדקה בידי הצי המלכותי, למרות טקטיקות דומות לאלה של 'אף על פי כן', אך הספינה הוכרזה כספינה תמימה, כנראה עקב היעדר תיאור ופרטים ואי תגובה מצד הספינה בעת שנבדקה בידי הצי המלכותי.

הספינה 'הפורצים' הייתה ספינת משא מעץ עם מנוע דיזל ומפרשים, בתפוסה של 200 טון, שהושקה בשנת 1927 והפליגה תחת דגל איטליה. מפקד הספינה היה שלום דוליציקי, המלווה היה יוסף שחר והגדעונים היו מרגה גורן ובני גפן. רביהחובל והצוות היו צרפתים.

הספינה יצאה מבנדול (Bandol), צרפת, ב־22 בנובמבר 1947 (שבוע לפני ההצבעה באו"ם), עם 123 מעפילים. הספינה הפליגה לקורסיקה ושם נפגשה עם הספינה 'החלוץ' שהעבירה אליה 44 בני נוער אותם אספה בניסיון העפלה שהשתבש מאזור העיר אלג'יר. לאחר המפגש המשיכה ארצה.

הספינה נצבעה באדום והתחזתה לספינה טורקית. בקרבת פורט סעיד נבדקה 'הפורצים' בידי משחתת בריטית, שלא זיהתה את ייעודה והסתלקה. היא המשיכה

⁷³ תיאור הספינה פורט במברק שנשלח מ'סידני' (מפקדת המוסד לעלייה ב' בצרפת) ליארנון' (מפקדת המוסד לעלייה ב' בתל אביב) ב־23 בנובמבר, אך נראה שהבריטים לא יירוטו מברק זה.

בתנועתה צפונה והגיעה ב־4 בדצמבר בטרם שחר לנקודת ההורדה ליד שפך הירקון שבתל אביב, הורידה את המעפילים והסתלקה. הקשר לספינה פעל באופן תקין במשך כל ההפלגה.

7. הספינה 'לא תפחידונו' [UNAFRAID] (ספינת FOG 67):
- מקורות גלויים: לא היה מידע מועיל. פרט לדו"חות כלליים על מספר ספינות חשודות באזור פורטו ונרה, מה שנתן אינדיקציה מסוימת על זהות הספינה.
 - מקורות FOG: תעבורה 'נורמלית' ומידע על תנועת הספינה ומיקומה במהלך ההפלגה. מעבר לכך לא כללה התעבורה מידע מועיל למבצע.
 - הערה: ראה 'אף על פי כן', בשינויים המתחייבים.

הספינה 'לא תפחידונו' הייתה ספינת עץ עם מנוע דיזל בתפוסה של 500 טון, שהושקה בשנת 1946 והפליגה תחת דגל איטליה. מפקד הספינה היה גד לסקר, המלווה היה פנחס משקוב, והגדעונית הייתה צפורה רוזן (בכינוייה המחתרתי – 'סוניה'). רב־החובל והצוות היו איטלקים.

הספינה הוכנה לקראת הפלגתה לארץ בנמל לה־ספציה באיטליה. היא הפליגה ב־11 בדצמבר 1947 מאזור ציוויטאוקיה (Civitavecchia) באיטליה עם 850 מעפילים. העלאת המעפילים לספינה נעשתה בלילה – באמצעות סירות – ובמסווה של צילום סרט. מטוס סיור בריטי איתר את הספינה ב־22 בדצמבר, וכעבור שעות אחדות הגיעו אליה המשחתת HMS Chequers, שתוגברה עלידי המשחתת HMS Volage וספינת העזר HMS Mermaid. למחרת בבוקר השתלטו הבריטים על הספינה. לא הייתה התנגדות, הספינה נגררה בידי ספינת העזר HMS Mermaid לנמל חיפה, והמעפילים גורשו לקפריסין. המלווים נטמעו בקרב המעפילים והגיעו עימם למחנה המעצר בקפריסין. הקשר לספינה פעל באופן תקין במשך כל ההפלגה.

8. הספינה 'האומות המאוחדות' [ARCHIMEDES] (ספינת FOG 68):
- מקורות גלויים: לא היה כל מידע.
 - מקורות FOG: מידע סביר על תנועת הספינה ומיקומה בחצי הראשון של ההפלגה, אך תעבורה אחרת לא הועילה. לא התקבלו דו"חות מיקום ב־48 השעות האחרונות.
 - הערה: מידע דל מכל המקורות. המידע היחיד לחיפוש בעיתוי הנכון הגיע מ־FOG. הסיבה לכישלון היא מעבר מהיר של המארגנים מהפלגה לגלית להפלגה לא־לגלית, כאשר המידע על החשודים היה חסר משמעות לצי ולחיל האוויר. הסיבה השנייה הייתה כישלון חיל האוויר המלכותי לאתר את הספינה ביום החיפוש הראשון.

הספינה 'האומות המאוחדות' הייתה ספינת עץ עם מפרשים ומנוע דיזל, בתפוסה של 350 טון, שהושקה בשנת 1920 והפליגה תחת דגל איטליה. מפקד הספינה היה דוד מימון, המלווה היה עמנואל ורדי והגדעונית הייתה שושנה כרמלי. רב־החובל והצוות היו איטלקים.

הספינה הוכנה להפלגה בפורטו ונרה. ב־24 בדצמבר 1947, כאשר עגנה סמוך לחוף צפונית לציוויטאווקיה (Civitavecchia), איטליה, עלו עליה 537 מעפילים בעזרת גשר מאולתר: שתי סירות גומי וכבל שהיה מתוח בין הגשר לספינה. המעפילים – חברי תנועות נוער מהונגריה, רומניה ופולין – היו צעירים שגילם הממוצע היה כ־35 שנה. ההפלגה נמשכה שמונה ימים ללא אירועים מיוחדים. ביומיים האחרונים להפלגה בוצעה היערכות מיוחדת למניעת זיהוי הספינה כספינת מעפילים: המטבח ומתקני הרחצה, שנבנו על הסיפון, הושלכו לים. המעפילים אכלו רק אוכל מקופסאות שימורים, נצטוו להישאר בבטן הספינה ולא לעלות על הסיפון, והורשו להשתמש בשירותים רק בשעות הלילה.

סמוך למועד הגעתה לחופי הארץ, ב־1 בינואר 1948, אותרה הספינה בידי מטוס בריטי, שהזעיק לעברה את המשחתת HMS Chevron. מפקד הספינה שינה במהירות את כיוון ההפלגה והעלה אותה לחוף ליד נהריה. המעפילים ירדו מהספינה לחוף באמצעות סירות ובגלישה על גבי כבל מיוחד שהותקן, התקבלו בחוף עלידי אנשי פלי"ם ותושבי המקום והסתלקו במהירות מהחוף.

מכשיר הקשר בספינה התקלקל כשהתקרבה לחופי הארץ, והיא קיימה רק קשר בודד, ב־31 בדצמבר.

9. סיכום: הניתוח לעיל מראה:

- א. בשלוש ספינות שתפסנו, מידע FOG ענה על הצרכים המבצעיים. במקרה אחד הוא נתמך היטב במידע ממקורות גלויים ובמקרה שני הוא נתמך במעט במידע ממקורות גלויים.
- ב. היעדר מוחלט של מידע ממקורות גלויים במקרים של שלוש ספינות שלא יורטו.
- ג. מידע FOG בלבד איתר כל אחת משלוש הספינות ובעקבותיו נעשה חיפוש בעיתוי הנכון.
- ד. מעבר לכך, סיוע FOG היה מועט במקרה של 'עלייה', מצוי בשפע במקרה של 'הפורצים', ורגיל במקרה של 'האומות המאוחדות'.
- ה. במקרה אחד ('הפורצים') הספינה נבחנה מקרוב בידי הצי, ובמקרה שני ('האומות המאוחדות') חיל האוויר המלכותי היה אמור לאתר את הספינה.

10. מסקנות כלליות:

- א. משלוש התפיסות המוצלחות לא עלו נקודות מהותיות.
- ב. היעדר מידע ממקורות גלויים (סעיף 9, ס"ק ב לעיל) פוגע בהצלחת היירוט, אך הוא לא סיבה לכישלון המבצעי.
- ג. אנו מתרשמים שהספינות האחרונות קיימו אבטחת תקשורת רדיו טובה יותר באזורי החיפוש.
- ד. למרות זאת, ולמרות מידע דל לפעמים, FOG מילא את תפקידו בצורה משביעת רצון בכל שלושת המבצעים שכשלו, בכך שיזם חיפוש בעיתוי הנכון (יוצא מהכלל אפשרי היו המקרה של 'עלייה' והשלבים המתקדמים של 'האומות המאוחדות'), ונתן תמונה מדויקת על תנועות הספינות.

ה. בעוד ספינות הצי המלכותי ומטוסי חיל האוויר המלכותי עשו עבודה טובה, לפעמים על בסיס מידע בלתי מספק, בשלושה מבצעים מוצלחים, הכישלון בלפחות שניים מהמבצעים נובע מדיווח לא מלא של חיל האוויר המלכותי ('האומות המאוחדות') והכישלון של הצי המלכותי ליצור תגובה מחשידה בעת הבדיקה של 'הפורצים'.

11. מסמך זה נכתב בהתייעצות עם קצין הקישור לצי המלכותי.⁷⁴

הגדעונית יוכי (יוכבד) יהל (סברוביץ) מפעילה תחנת רדיו חשאית ברשת 'גדעון'
מונטה מריו, רומא, 1947. הקשר נעשה באיתות מורס, בתדר גבוה.
באדיבות ארכיון הפלמי"ח, 17096

⁷⁴ TNA HW 92/3, BRAN/YD 152, 12 January 1948

אחרית דבר

הישגו של מודיעין התקשורת (COMINT) הבריטי ביירוט תשדורות הרדיו ובפענוח צופני 'ההגנה' והמחלקה המדינית של הסוכנות היהודית יצר עליונות מודיעינית בריטית, וזו שירתה את המדינאים ואת כוחות הביטחון הבריטיים משנת 1942, עת נפסק שיתוף הפעולה בין היישוב לבריטים. מברקי 'ההגנה' והמחלקה המדינית של הסוכנות היו 'כספר פתוח' לבריטים, ומודיעין זה היה הבסיס לעיצוב המדיניות והפעילות הבריטית כלפי היישוב.

הבריטים הקפידו על 'ביטחון מקורות', ופיתחו מערכת יעילה לאיסוף המידע, לעיבודו, לניתוחו ולהפצתו למספר מצומצם של שותפי סוד, בשיתוף פעולה בין GCHQ ובין שירות הביטחון (אס-איי 5). לשם כך הוקמה בירושלים יחידת מודיעין ייעודית, בראשה הוצב DSO (Defence Security Officer).

חשיפת 'ההגנה' והסוכנות היהודית לעליונות הבריטית בפענוח הצפנים, בעקבות פרסום 'הספר הלבן' ביולי 1946, שבאמצעותו ניסו הבריטים להוכיח כי הסוכנות היהודית היא ארגון טרוריסטי, גרמה לתגובה מיידית, ומספטמבר 1946 הוחלפו צופני 'ההגנה' והמחלקה המדינית. מקור המודיעין הבריטי יבש. מעליונות מודיעינית עברו הבריטים לעלטה מודיעינית – בתקופה קריטית לעיצוב מדיניותם בשאלת ארץ ישראל.

לאחר פרסום 'הספר הלבן' ביולי 1946, ההישג המודיעיני הבריטי המרכזי והחשוב (וכמעט היחיד) שהושג מיירוט תשדורות 'ההגנה' ומפענוח הצפנים היה חסימת חופי הארץ בפני ספינות מעפילים. ללא הישג זה היו רוב הספינות מגיעות ליעדן, ומעצבות אחרת את האילוצים הפוליטיים של המנדט.

המערכה נגד ההעפלה הייתה אסון לבריטניה מבחינת יחסי ציבור, חובה מאוד לא נעימה לצי הבריטי ולצבא הבריטי, אך לתפישתם הייתה הכרחית למימוש המדיניות הבריטית בשאלת ארץ ישראל. הפיקוד הבריטי העריך שהצלחת ההעפלה תביא למהומות בארץ ישראל,⁷⁵ וכי המשטרה המנדטורית לא תצליח להתמודד עם מעצר מעפילים שיגיעו לחופי הארץ.⁷⁶ המודיעין שהושג מיירוט תשדורות ספינות המעפילים ומפענוח הצפנים, שכונה FOG, הוסווה כ'מודיעין מהימן',⁷⁷ כדי להסתיר מהסגל הבריטי את השימוש במודיעין תקשורת (בשיטות 'ביטחון מקורות' דומות לאלה ששימשו להסוואת פענוח הצפנים של גרמניה הנאצית במלחמת העולם), שימש לשיגור מטוסי סיוור וספינות מלחמה למיקומים מתאימים ליירוט ספינות המעפילים, ואיפשר לבריטים להצליח במשימתם. רוב הספינות נעצרו, והמעפילים נשלחו למעצר בקפריסין. זאת הייתה תרומה חשובה של מודיעין התקשורת הבריטי למימוש מטרות המדיניות הבריטית בארץ ישראל.

ה'אסון', האירוע של פענוח הצפנים בידי הבריטים, היה אירוע מכונן בתולדות שירות הקשר, והוא הביא למיסוד הצופן בצה"ל, מימיו הראשונים.⁷⁸ ה'אסון' של שנת 1946 גרם לבכירי שירות הקשר להיות שמרנים וזהירים, והביא להשקעה מהותית של משאבים ואמצעים בצפנים. בשנותיו הראשונות של צה"ל מוסדו השימושים בצפנים ובמערכת התומכת בהפעלתם.

⁷⁵ TNA HW 92/4, BRAN/CO 15, 9 October 1945

⁷⁶ TNA HW 92/4, BRAN/CO 99, 17 May 1946

⁷⁷ TNA HW 92/3, BRAN/YD 221, 27 January 1948

⁷⁸ דניאל רוזן, מרדכי פופר, **כִּסְפֵי הַתְּחוּם – ראשית השימוש בכתבסתר בצה"ל**, אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, כסלו תשפ"ב – דצמבר 2021.

השימוש בצופן טרם הקמת המדינה, בתקופה שבה פעל שירות הקשר כארגון חשאי, אופיין במפתחות הצפנה 'קצרים' שהוחלפו בתדירות נמוכה. עם הקמת המדינה התאפשר המעבר למפתחות צופן חד-פעמיים, ובעקבות זאת חל שיפור מהותי באיכות הצפנים ובביטחונם. ביטחון המידע בצה"ל בשנותיו הראשונות שונה לחלוטין מביטחון המידע של צה"ל כיום: בשנותיו הראשונות, התקשורת המסווגת העיקרית הייתה העברת מכתבים באמצעות הדואר הצבאי, ורק תקשורת דחופה הועברה במברקים, שרובם הוצפנו.

בעידן המודרני, ציוד קשר ומערכות מידע נמצאים בשימוש נרחב, צה"ל חי ולוחם ברשת (מרחב הֶסְפֶּר), והגנת מרחב הרשת אינה רק הצפנת תקשורת – אלא מכלול רחב של אמצעים. הצופן בשימוש צה"ל השתכלל במהלך השנים, ואינו דומה לצופן טרם הקמת המדינה ובשנותיו הראשונות, אך חשיבות הצפנים נותרה כשהייתה, וההתלבטות בשאלה עד כמה ניתן לבטוח בצופן עומדת בעינה.

נספחים

להשלמת התמונה לוט נספחים אלה:

- נספח א': שיטות הצפנה בשירות הקשר ב'הגנה'.
- נספח ב': תזכיר הגדרה (פX).
- נספח ג': ההישג הבריטי – תפיסת ספינות מעפילים בחופי הארץ.

נספח א': שיטות ההצפנה בשירות הקשר ב'הגנה'

השיטה היוגוסלבית

שיטת הצפנה שהייתה מקובלת ב'הגנה' עד שנת 1946 התבססה על שחלוף (שינוי מיקום אותיות – Transposition).⁷⁹ ההצפנה התבססה על סיסמה מוסכמת. אותיות הסיסמה הוחלפו למספרים, והערך המספרי – במקום האותיות – ניתן מן הנמוך אל הגבוה. לדוגמה: הסיסמה 'מלחמת היהודים' הפכה ל:⁸⁰

מ	י	ד	ו	ה	י	ה	ת	מ	ח	ל	מ
11	7	1	4	2	6	3	12	9	5	8	10

ידיעה לשידור "נגיע לחיפה מחר בבוקר הכינו לנו עזרה דחופה רוצים לגמור" נרשמה כך:

11	7	1	4	2	6	3	12	9	5	8	10
מ	י	ד	ו	ה	י	ה	ת	מ	ח	ל	מ
ר	ח	מ	ה	פ	י	ח	ל	ע	י	ג	נ
נ	ל	ו	נ	י	כ	ה	ר	ק	ו	ב	ב
Y	V	ה	פ	ו	ח	ד	ה	ר	ז	ע	ו
V	Y	ר	ו	מ	ג	ל	מ	י	צ	ו	ר

והחמישיות שודרו לפי סדר זה: "דמוהר הפיומ החהדל...".

הצפנה עם מפתח עשר אותיות, בשיטת ויז'נר בטבלה 20x20

אחרי פרסום 'הספר הלבן' של שנת 1946, כאשר התברר כי הבריטים פיענחו את הצופן של 'ההגנה', עבר שירות הקשר להשתמש בצופן אחר, בהצפנה בעורקים וברשתות.

הצופן החדש היה בשיטה של החלפה (Substitution), שלפיה הוחלפה אות באות אחרת לפי כללי ההצפנה. הצופן היה מבוסס על מפתח ובו עשר אותיות, ובדרך כלל השתמשו בסיסמאות פשוטות (כמו: 'מלפפון חמוצ', 'מדינה עברית') ולתשדורת 'רצינית' השתמשו במפתח על בסיס מילים מתוך דף מוסכם מספר קריאה. המרת האותיות התבססה על שיטת ריבוע ויז'נר (Vigenère),⁸¹ והשיטה

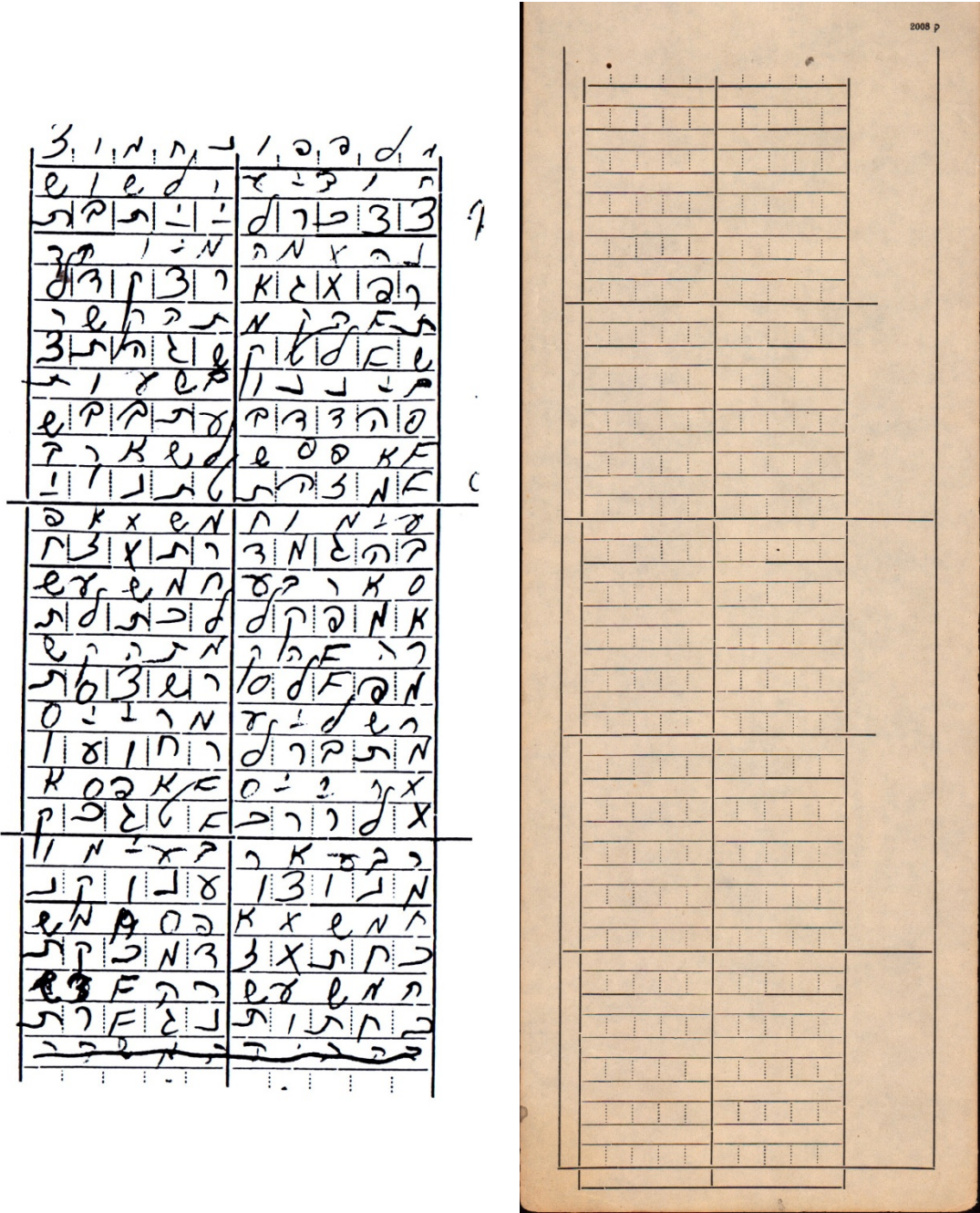
⁷⁹ בספרות בנושא הצפנה מכונה שיטה זו Columnar Transposition Cipher.

⁸⁰ גבי שריג, לקסיקון למונחי קשר, קיבוץ דליה: מערכת, 1988, עמ' 371.

⁸¹ כללי חיבור האותיות שבהם השתמשו היו ריבוע ויז'נר לא רגולרי של 20 אותיות. מספר אותיות לא הוצפנו (יו"ד, רי"ש, שי"ן, תי"ו, X, V, F), שי"ן הומרה בתי"ו והאות תי"ו הומרה בשי"ן, האות רי"ש הומרה ביו"ד והאות יו"ד הומרה ברי"ש. מאוחר יותר, כאשר מפתח כתב הסתר הפסיק להיות דף מספר ועבר להיות דף חמישיות שהודפס במיוחד, עבר חיל הקשר להשתמש בריבוע ויז'נר סימטרי, עם 25 אותיות (ללא האות V), כדי להקל את זכירת הטבלה בעלפה.

שבה זכרו את הטבלה הייתה הפיכת האות לערכה המספרי ו'חיבור' ערך האות הגלוייה (בהצפנה) או האות המוצפנת (בפענוח) לערך אות המפתח, במערכת כללים שנלמדה בעל־פה.⁸²

המברק נכתב בטור של שתי חמישיות או עשר אותיות. המפתח, גם הוא בן עשר אותיות, נרשם בראש הטור, והוא הוחלף כל יום על פי טבלה מוסכמת מראש.

דוגמה להצפנת מברק
 המפתח: מלפפונחמוצ. התוכן: "הודיעו לשושנה
 [חיפה] מהמיוחדת [הספינה יכריש]. הקמת הקשר בינו
 בשעות 0345, 0415. הקמת הקשר שלי עם רייס
 [קפריסין] 0445, 0515. דש". באדיבות ראובן אורן

טופס הצפנה משנת 1947
 באדיבות אברהם (מיקו) בכר

⁸² צופן זה לא היה מבוסס על מפתח חד־פעמי אקראי, ולכן היה חשוף להתקפה המבוססת על חוסר איזון סטטיסטי בטקסט הצופן.

נספח ב': תזכיר הגדרה (פX)

ספינות מעפילים שידרו כמה פעמים ביום 'תזכירי הגדרה' שכונו 'פX' (כאשר קו האורך היה מערבי הם כונו 'פXמ'), שבו ציינו את מיקומם הגאוגרפי, את כיוון תנועתם ואת מהירותם. מברקים אלה נכתבו במתכונת קבועה. כך לדוגמה, מתוך דף הנחיות משלהי שנת 1946 המנחה כיצד יש לרשום 'תזכיר הגדרה':⁸³

- תאריך בשתי ספרות, לדוגמה: 21, שנרשמו: א ב
- זמן החיבור בארבע ספרות, לדוגמה: 1300, שנרשמו: י י ג א
- קואורדינטות צפון בארבע ספרות, לדוגמה '17, 42°, שנרשמו: ז א ב ד
- קואורדינטות מזרח בארבע ספרות, לדוגמה '06, 14°, שנרשמו: ו י ד א
- קורס בשלוש ספרות, לדוגמה 180°, שנרשמו: י ח א
- מהירות בשלוש ספרות, לדוגמה 7.5 קשר, שנרשמו: ה ז י
- ים בספרה אחת (1 – ים שקט, 2 – בינוני, 3 – סוער), לדוגמה 2 (בינוני), שנרשם: ב

המידע הוצפן טרם שיגורו, בהצפנה שהתבססה על שילוב של החלפת אותיות לפי טבלת ויזינר 20x20 בשינוי מיקום עמודות לפי אותיות המפתח (בדומה לשיטה 'היוגוסלבית').

בדוגמה של שימוש במפתח 'יערות הכרמלי', ההצפנה נראית כך:

	5	6	9	4	1	10	2	8	7	3	
מפתח	ל	מ	ר	כ	ה	ת	ו	ר	ע	י	
גלוי	ב	א	V	א	ג	י	י	F	ד	ב	
מוצפן	נ	נ	V	ל	ח	י	ע	F	י	ל	
גלוי	א	ז	V	א	ד	י	ו	Y	א	ח	
מוצפן	ח	י	V	ל	ט	י	ב	Y	פ	צ	
גלוי	י	X	י	ז	ה	V	ב	Y	F	X	
מוצפן	ה	X	י	צ	ר	V	ח	Y	F	X	

ו'תזכיר ההגדרה' שודר כך:

"ג 6 פX בת [בנוהל איתות מורס – הודעה על שידור מברק פX הכולל שש 'חמישיות']
 חטרעב חלצאל לצנמה ניאיפ VYFF VYII [שש 'חמישיות' של המברק] בת".

⁸³ אתייה 114/74.

נספח ג': תפיסת ספינות מעפילים בחופי הארץ

ספינת המעפילים הראשונה שהפליגה ארצה אחרי מלחמת העולם הייתה 'דלין' (אוגוסט 1945), שהגיעה ארצה בלא שהתגלתה בידי הבריטים. אחריה הפליגו עוד חמש ספינות מבלי שהתגלו ('נתן א', 'גבריאלה', 'פטר א', 'נתן ב', 'פטר ב'). הספינה השביעית במספר, 'ברל כצלסון', התגלתה בידי מטוס של חיל האוויר המלכותי ב-22 בנובמבר 1945. מאז נתפסו כל ספינות המעפילים, פרט לספינות שלא שידרו במהלך הפלגתן, ולכן הבריטים לא יכלו לעקוב אחריהן ('חנה סנשי', 'שבתאי לוז'ינסקי'), וספינות בודדות שאותרו ונבדקו בידי הבריטים, אך לא זוהו כספינות מעפילים ('עלייה', 'הפורצים').

לבריטים היו שתי טכניקות מעקב אחר ספינות מעפילים: הראשונה – 'צלי' (Shadow) לספינות המעפילים מנמל המוצא (או ממיצרים, כמו היציאה מהדרדנלים – גם שיטה זו התבססה על קליטת תשדורות ופענוחן, כדי שידעו היכן להמתין לספינות המעפילים); השנייה – האזנה ופענוח התשדורות, וכשהספינה התקרבה ארצה – איתורה וזיהויה הראשוני באמצעות מטוס סיור, שהפנה אליה ספינת מלחמה להשלמת הזיהוי ולתפיסתה. ידוע מקרה אחד ('כנסת ישראל') שהמטוס קיים קשר איתות ראייה עם ספינת המעפילים, לבידור זהותה.⁸⁴ מטוסי הסיור לא חיפשו את 'הרוח בשדה'. הם קיבלו משימה מדוייקת: לאתר ספינה חשודה (במקרים רבים היה תיאור של הספינה) בתאים מוגדר, בזמן מוגדר.⁸⁵

בטבלה הבאה מוצגת תמונת תפיסת ספינות מעפילים בידי הבריטים מעת הפעלת ה-Palestine Patrol ב-27 בספטמבר 1945 ועד קום המדינה:⁸⁶

מס' סד'	הספינה	שיטת תפיסתה	הערות
1	ברל כצלסון	מטוס+ספינה	
2	חנה סנשי	לא נתפסה	לא היה קשר לספינה. הקשר חודש רק לקראת הנחיתה.
3	אנצו סירני	מטוס+ספינה	
4	וינגייט	מטוס+ספינה	
5	תל חי	מטוס+ספינה	
6	מקס נורדאו	מטוס+ספינה	
7	אליהו גולומב	צל	פרשת להספציה.
8	דב הוז	צל	פרשת להספציה.
9	חביבה רייק	מטוס+ספינה	
10	יאשיהו ווגיוד	מטוס+ספינה	
11	ביריה	מטוס+ספינה	
12	הגנה	מטוס+ספינה	הספינה שידרה קריאת מצוקה
13	החייל העברי	לא נתפסה	<ul style="list-style-type: none"> הבריטים היו במחסור בשעות טיסה ביולי 1946.⁸⁷ משחתת בריטית בדקה את הספינה ולא זיהתה שהיא ספינת מעפילים.

⁸⁴ רוזן, **גדעונים**, עמ' 197–198.

⁸⁵ באמצעים של אז, דיווחי מיקום בים של מטוסים או ספינות היו בדיוק של כ-10± מיל.

⁸⁶ מקור: דו"חות מפקדי הספינות והגדעונים. רוזן, **גדעונים**.

⁸⁷ Simon Gifford, *Rapid Rundown: RAF Operations in the Middle East and Far East 1945-1948*, Fonthill 2014 (hereinafter: Gilford, *Rapid Rundown*), p.50.

מס' סד'	הספינה	שיטת תפיסתה	הערות
			• הספינה הפליגה לנמל חיפה.
14	יגור	מטוס+ספינה	
15	הנרייטה סולד	מטוס+ספינה	
16	כתריאל יפה	מטוס+ספינה	
17	כ"ג יורדי הסירה	מטוס+ספינה	
18	עמירם שוחט	לא נתפסה	מטוס איתר את הספינה, אך משחתת בריטית שבדקה אותה לא זיהתה את הספינה כספינת מעפילים, והמעפילים נחתו בשדות ים.
19	ארבע חרויות	מטוס+ספינה	
20	פלמ"ח	מטוס+ספינה	
21	ברכה פולד	מטוס+ספינה	
22	לטרון	מטוס+ספינה	
23	כנסת ישראל	מטוס+ספינה	הספינה היחידה שהקימה קשר (איתות ראייה) עם מטוס סיור.
24	רפיח		טבעה באי סירינה, שידרה אותות מצוקה, והסוכנות הזעיקה את הבריטים לעזרה.
25	לנגב	ספינה	<ul style="list-style-type: none"> מכשיר הקשר היה מקולקל רוב ההפלגה ותוקן בסמוך לסיומה. הגיעה לתל אביב מבלי שהתגלתה, אך נשלחה לנחות למחרת בקיסריה, ואז נתפסה.
26	המעפיל האלמוני	מטוס+ספינה	
27	חיים ארלוזורוב	מטוס+ספינה	
28	בן הכט	מטוס+ספינה	
29	שבתאי לוז'ינסקי	לא התגלתה	<ul style="list-style-type: none"> הפליגה ב'דממת אלחוט שידורי'. מטוס לנקסטר של טייסת 38 איתרה לאחר שעלתה על החוף.⁸⁸
30	מולדת	מטוס+ספינה	
31	תיאודור הרצל	מטוס+ספינה	
32	שאר ישוב	מטוס+ספינה	
33	התקווה	מטוס+ספינה	
34	מורדי הגיטאות	מטוס+ספינה	
35	יהודה הלוי	ספינה	
36	יציאת אירופה תש"ז	צל	
37	י"ד חללי גשר אזיב	צל	
38	שיבת ציון	ספינה	
39	אף על פי כן	מטוס+ספינה	
40	גאולה	צל	
41	מדינת היהודים	צל	
42	קדימה	מטוס+ספינה	
43	עלייה	לא נתפסה	<ul style="list-style-type: none"> הקשר לא פעל, ותוקן יום לפני התפיסה, כאשר הספינה הייתה סמוכה לספינה 'קדימה'. מטוס איתר את הספינה, אך משחתת בריטית שבדקה אותה לא זיהתה את הספינה כספינת מעפילים, והמעפילים נחתו בנהרייה. הבריטים 'התבלבלו' בין 'עלייה' לבין 'קדימה', שנתפסה.

מס' סד'	הספינה	שיטת תפיסתה	הערות
44	הפורצים	לא נתפסה	<ul style="list-style-type: none"> • הבריטים היו במחסור בשעות טיסה בנובמבר-דצמבר 1947.⁸⁹ • משחתת בריטית שבדקה את הספינה לא זיהתה אותה כספינת מעפילים, והמעפילים נחתו בתל אביב.
45	לא תפחידונו	מטוס+ספינה	
46	כ"ט בנובמבר	צל	
47	האומות המאוחדות	מטוס+ספינה	
48	עצמאות	צל	
49	קיבוץ גלויות	צל	
50	לי"ה גיבורי גוש עציון	מטוס+ספינה	
51	ירושלים הנצורה	מטוס+ספינה	
52	לקוממיות	מטוס+ספינה	
53	בונים ולוחמים	מטוס+ספינה	
54	יחיעם	מטוס+ספינה	
55	טירת צבי	מטוס+ספינה	
56	משמר העמק	מטוס+ספינה	
57	נחשון- הקסטל	ספינה	

⁸⁹ Gifford, *Rapid Rundown*, p.60.

בשנים 1942–1948 השיג המודיעין הבריטי עליונות מודיעינית מובהקת על היישוב היהודי בארץ ישראל באמצעות יירוט תשדורות ופענוח הצפנים של 'ההגנה', הפלמ"ח, המוסד לעלייה ב' והמחלקה המדינית של הסוכנות.

לחצים פוליטיים של אופוזיציה פרו־ציונית קולנית בפרלמנט הבריטי ודעת קהל עוינת בארצות הברית בעקבות הפעילות הבריטית לדיכוי 'תנועת המרי העברי' הביאו את ראש ממשלת בריטניה קלמנט אטלי להורות ביולי 1946 על פרסום 'ספר לבן' שהוקיע את הסוכנות היהודית כארגון טרוריסטי, בהתבסס על מברקי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית שיורטו ופוענחו. בעקבות הפרסום שינו 'ההגנה', הפלמ"ח והמחלקה המדינית את הצפנים, מקור המודיעין הבריטי נגדע, והעליונות המודיעינית הבריטית אבדה.

ההישג העיקרי של הבריטים לאחר יולי 1946 היה פענוח צופני רשת הרדיו 'גדעון', ששירתה את המוסד לעלייה ב', ומעקב אחר ספינות מעפילים על ידי יירוט ופענוח מברקי הספינות. המודיעין שהושג בדרך זו היה לבריטים מקור המודיעין הכמעט בלעדי לאיתור ותפיסת הספינות בים בעת הפלגתן, והיה גורם מרכזי בהצלחת הסגר הבריטי על חופי ארץ ישראל.

המחקר המוצג בחוברת זו, שנעשה בידי אל"ם בדימוס דניאל רוזן, מבוסס על מסמכים מהארכיונים הבריטיים שנפתחו בשנים האחרונות לעיון הציבור, ומציג לראשונה תמונה מקיפה וייחודית של העליונות המודיעינית הבריטית.

ISBN 978-965-92970-4-7

